

Lasten ja nuorten osallisuuden toteutuminen perhekuntoutusyksikössä

Katri Kaunisto

2023 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Lasten ja nuorten osallisuuden toteutuminen perhekuntoutusyksikössä

Katri Kaunisto
Sosionomi AMK
Opinnäytetyö
Elokuu, 2023

Katri Kaunisto

Lasten ja nuorten osallisuuden toteutuminen perhekuntoutusyksikössä

Vuosi 2023 Sivumäärä 60

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää ja kuvailla, miten lasten ja nuorten osallisuuden toteutuminen koettiin ympärivuorokautisessa perhekuntoutusyksikössä. Tavoitteena oli tuottaa tietoa siitä, miten perhekuntoutuksen henkilökunta, sekä asiakkaana olevat lapset, nuoret, ja heidän vanhempansa kokivat lasten ja nuorten osallisuuden toteutuvan. Tavoitteena oli lisäksi tuoda esille kehittämisehdotuksia lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamiseksi. Opinnäytetyön toimeksiantajana ja työelämäkumppanina toimi ympärivuorokautinen perhekuntoutusyksikkö.

Tietoperustassa käsiteltiin osallisuuden ja osallistumisen käsitteitä, lasten ja nuorten osallisuuden erityispiirteitä, lastensuojelulakia ja perhekuntoutusta osana lastensuojelua. Opinnäytetyössä hyödynnettiin aikaisempia tutkimuksia ja opinnäytetöitä aiheesta. Tietoperustassa käsiteltiin lisäksi lapsen ja nuoren määritelmää, sekä laadukkaan lastensuojelun periaatteita. Opinnäytetyön menetelmällisinä ratkaisuinä käytettiin laadullista tutkimusta, teemahaastatteluja ja teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä. Haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina ympärivuorokautisen perhekuntoutuksen tiloissa. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin sisällönanalyysiä varten. Haastateltavina oli 22 henkilöä, joista 12 oli henkilökuntaa, 5 lasta ja nuorta, ja 5 vanhempaa.

Opinnäytetyön tuloksista selviää, että osallisuus käsitettiin hyvin monella tavalla, ja kokemukset sen toteutumisesta vaihtelivat yksilöiden välillä. Tulosten perusteella lasten ja nuorten osallisuuden toteutumista voidaan perhekuntoutuksessa kokea yhteisen toiminnan ja erilaisten vaikutusmahdollisuuksien kautta. Osallisuuden koetaan toteutuvan myös lasten ja nuorten omien mielipiteiden ja näkemysten esittämisen kautta. Tulosten perusteella osallisuutta on usein vaikeaa erottaa osallistumisesta, ja ne saatetaan mieltää samaksi asiaksi. Tuloksista nousi esille useita kehittämisehdotuksia, jotka liittyivät perhekuntoutuksen neuvottelukäytäntöihin, sekä toimintaan liittyviin yleisiin asioihin, kuten ryhmätoimintaan. Lapset ja nuoret toivat esille erityisesti perhekuntoutuksen yleisten tilojen, asuntojen sisustuksen ja varustelun merkityksen suhteessa yleiseen viihtyvyyteen. Johtopäätöksenä lasten ja nuorten osallisuuden toteutuminen koetaan tärkeäksi perhekuntoutuksessa, ja henkilökunta haluaa vahvistaa sen toteutumista. Tämä vaatii kuitenkin vielä lisää yhteistä keskustelua ja yhteisen näkemyksen jakamista perhekuntoutusyksikössä. Toimeksiantaja voi hyödyntää esille nousseita kehittämisehdotuksia perhekuntoutuksen toiminnassa. Neuvottelurakenteet ja niiden muodostuminen pysyviksi käytännöiksi olisivat hyödyllinen jatkotutkimusaihe ympärivuorokautisessa perhekuntoutusyksikössä.

Katri Kaunisto

Implementation of the Inclusion of Children and Youth in a Family Rehabilitation Unit

Year

2023

Pages

60

The purpose of this Bachelor's thesis was to investigate and describe how the inclusion of children and youth was experienced in a 24 hour rehabilitation unit. The aim was to produce information about the experiences of children's and young people's inclusion. The aim was to investigate how inclusion was experienced by family rehabilitation staff, as well as children, young people and their parents who were clients. The aim was also to present proposals for strengthening the inclusion of the children and youth. Commissioner- and working life partner for the thesis was a 24 hour family rehabilitation unit.

The theoretical background approached the concepts of inclusion and participation, the special features in the inclusion of children and youth, the Child Protection Act and family rehabilitation as part of child protection. Previous studies and theses on the subject area were used in the thesis. The theoretical background also outlined definitions of children and youth, as well as the principles of good-quality child protection. The thesis used qualitative research methodology, thematic interviews and theory-guided content analysis. The interviews were carried out as individual interviews in the 24 hour family rehabilitation facilities. The interviews were recorded and transcribed for the content analysis. The interviews consisted of 22 people, of whom 12 were staff, five children and youth, and five parents.

The results of the thesis indicate that inclusion was understood in very many ways, and the experiences of the fulfilment of inclusion vary between individuals. Based on the results, the inclusion of children and youth in family rehabilitation context, realization can be experienced through shared activities and through different ways of influence. Inclusion is also experienced to be realized through the own expression of opinions and views of the children and youth. Based on the results, it is often difficult to separate inclusion from participation, and they may be perceived as the same thing. From the results emerged several development proposals related to meeting practices in the family rehabilitation unit, as well as related activities such as group activities. The children and the youth pointed out the importance of interior decoration in the shared spaces as well as in the apartments of the family rehabilitation unit, as a factor of general comfortability.

In conclusion, the realization of inclusion of children and youth is perceived important in the family rehabilitation, and the staff wants to strengthen its implementation. However, this still requires more joint discussion and the sharing of a common vision in the family rehabilitation unit. The commissioner can use the development proposals that have come up in the operation of family rehabilitation. Negotiation structures and their formation into permanent practice would be a useful topic for further research in 24 hour family rehabilitation unit.

Keywords: inclusion, child protection, family rehabilitation, child, youth

Sisällys

1	Johdanto.....	6
2	Toimintaympäristön kuvaus.....	7
3	Lapsi ja nuori	8
4	Osallisuus ja osallistuminen.....	8
4.1	Osallisuuden ulottuvuudet	9
4.2	Lasten ja nuorten osallisuus	10
4.3	Lastensuojelulaki ja osallisuuden näkökulma	12
5	Perhekuntoutus osana lastensuojelua	14
5.1	Ympärivuorokautisen perhekuntoutuksen prosessi	14
5.2	Laadukas lastensuojelu.....	15
6	Aiemmat tutkimukset ja opinnäytetyöt aiheesta	16
7	Opinnäytetyön toteutus	17
7.1	Tarkoitus, tavoite ja tutkimuskysymykset.....	17
7.2	Laadullinen tutkimus	18
7.3	Teemahaastattelut.....	18
7.4	Teoriaohjaava sisällönanalyysi	20
7.5	Eettisyys ja luotettavuus	22
8	Tulokset	24
8.1	Lasten kokemukset osallisuuden toteutumisesta	25
8.2	Vanhempien kokemukset osallisuuden toteutumisesta	27
8.3	Henkilökunnan kokemukset osallisuuden toteutumisesta	29
9	Johtopäätökset	37
10	Pohdinta	40
10.1	Luotettavuuden arviointi.....	41
10.2	Kehittämisaжатukset ja jatkotutkimusaiheet.....	42
	Lähteet.....	45
	Kuviot	48
	Taulukot	48
	Liitteet	49

1 Johdanto

Lasten ja nuorten osallisuus ja siihen liittyvät näkemykset, odotukset ja käytännöt elävät yhteiskunnan muutosten mukana. Lasten ja nuorten osallisuus nostetaan usein esille yhteiskunnallisessa keskustelussa, ja viime vuosikymmeninä siihen on alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota. Sosiaali- ja terveysministeriön kansallisen lapsistrategian yhtenä keskeisenä tavoitteena on lasten ja nuorten osallisuuden lisääminen suomalaisessa yhteiskunnassa. (Stenvall 2020, 7-8.) Yhteiskunnallisesti osallisuus on yhteisöön liittymistä, yhteisöön kuulumista ja siihen vaikuttamista. (Hotari, Oranen ja Pösö 2018, 149.)

Lastensuojelun asiakkaana olevilla lapsilla on oikeus olla osallisena heitä koskevissa prosesseissa. Lastensuojelulain (417/2007) mukaan lapsi on mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa sitä työtä, jota hänen etunsa turvaamiseksi tehdään. Yhteiskunnassamme on myös käynnissä lastensuojelulain uudistaminen. Sen tarkoituksena on entistä paremmin turvata lasten hyvinvointi ja kehitys, sekä muodostaa palvelujen kokonaisuudesta nykyistä selkeämpi ja vaikuttavampi. (Valtioneuvosto 2022.)

Opinnäytetyön aihe valikoitui työelämälähtöisesti yhteistyökumppanin kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta. Ympäri vuorokautinen perhekuntoutus on osa lastensuojelupalveluja. Työyksikössä nousi esiin tarve tutkia, miten lasten ja nuorten osallisuus näkyy perhekuntoutusyksikön arjessa. Työyhteisössä haluttiin myös tietoa siitä, miten lapset ja nuoret itse kokevat asian.

Opinnäytetyö toteutettiin laadullisena tutkimuksena yhteistyössä työelämäkumppanin kanssa. Opinnäytetyön aiheena on lasten ja nuorten osallisuuden toteutuminen perhekuntoutusyksikössä. Tarkoituksena oli selvittää ja kuvailla, miten lasten ja nuorten osallisuuden toteutuminen koettiin ympärivuorokautisessa perhekuntoutusyksikössä. Tavoitteena oli tuottaa tietoa siitä, miten perhekuntoutuksen henkilökunta, ja asiakkaana olevat lapset, nuoret ja heidän vanhempansa kokivat lasten ja nuorten osallisuuden toteutuvan. Tavoitteena oli myös tuoda esille kehittämissuhteita. Tutkimus kohdistui vain yhteen perhekuntoutusyksikköön, ja kehittämissuhteiden toteuttaminen rajattiin tämän opinnäytetyön ulkopuolelle.

Opinnäytetyön tietoperustassa käsitellään osallisuutta ja osallistumista erityisesti lasten ja nuorten, sekä lastensuojelulain näkökulmasta. Tietoperustassa avataan myös lastensuojelun perustehtäviä ja perhekuntoutuksen toimintamallia. Lapsen ja nuoren määrittelyssä on huomioitu niin lainsäädännön kuin yksilön kehitysvaiheidenkin näkökulma.

2 Toimintaympäristön kuvaus

Opinnäytetyön toimintaympäristönä oli ympärivuorokautinen perhekuntoutusyksikkö. Perhekuntoutuksen omavalvontasuunnitelman (2018)) mukaan perhekuntoutuksen tavoitteena on tarjota vaikuttavia, laadukkaita ja kustannustehokkaita kuntoutuspalveluita lastensuojelun avohuollon asiakkuudessa oleville lapsille, joiden arvioidaan hyötyvän intensiivisestä työskentelystä koko perheen kanssa. Perhekuntoutus on suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa, jota arvioidaan koko prosessin ajan yhdessä asiakkaiden kanssa. (Perhekuntoutuksen omavalvontasuunnitelma 2018.) Yksi toimintaa ohjaavista periaatteista on osallisuus ja osallistuminen. Henkilökunnan tehtävänä on myös kunnioittaa ja vahvistaa asiakkaiden itsemääräämisoikeutta, sekä vahvistaa heidän osallistumistaan palveluiden suunnitteluun ja toteutukseen. (Perhekuntoutuksen omavalvontasuunnitelma 2018, 7-9.)

Ympärivuorokautisessa perhekuntoutusyksikössä on asunnot seitsemälle perheelle. Asuntojen koot vaihtelevat yksiöistä kolmen huoneen asuntoon. Kaikissa asunnoissa on yhdistetty olohuone ja keittiö, kylpyhuone ja parveke. Perhekuntoutuksen yhteisiä tiloja ovat kodinhoituhuone, leikkihuone, olohuone ja keittiö/ruokailutila. Perhekuntoutusyksikkö sijaitsee rakennuksessa, jossa perheiden käytössä on myös liikuntasali, bändihuone, sauna ja iso piha-alue. Lisäksi rakennuksessa on tiloja, kuten toimintaterapiahuone ja erikokoisia kokoushuoneita, joita on mahdollisuus käyttää asiakastapaamisiin.

Perheille tarjotaan osaston yhteisessä ruokailutilassa aamiainen ja päivällinen, ja muut ateriat he valmistavat itse omissa asunnoissaan. Ympärivuorokautisen perhekuntoutuksen perheissä on 1-2 vanhempaa, ja useimmiten 1-6 lasta. Lasten ikäjakauma on tyypillisimmin 0-15 vuotta. Kuntoutusjakson pituus on 2-3 kuukautta. Perhekuntoutuksen lähtökohtana ovat perheen tunnistetut huolet ja vaikeudet, sekä perheen vahvuudet ja toimintaedellytykset. Työskentelyssä on keskeisintä perheen vuorovaikutussuhteiden vahvistaminen, vanhemmuuden tukeminen ja perheen arjessa selviytyminen. (Ympärivuorokautisen perhekuntoutuksen esite 2023.)

Perhekuntoutuksessa työskentelee moniammatillinen tiimi, johon kuuluu ohjaajia, sairaanhoitaja, toimintaterapeutti, psykologi, psykoterapeutti ja kotihuollon ohjaaja. Lisäksi tiimiin kuuluu vastaava ohjaaja, ja esihenkilönä toimiva perhekuntoutuksen päällikkö. Perhekuntoutusjakson alussa laaditaan yhteistyössä perheen ja vastuusosiaalityöntekijän kanssa kuntoutussuunnitelma, jossa asetetut tavoitteet ohjaavat työskentelyä jakson aikana. Kuntoutuksen keskiössä ovat lapsi ja hänen perheensä. Työskentely muodostuu koko perheen tapaamisista, vanhempien yksilötapaamisista, lasten yksilötapaamisista ikätaso huomioiden, sekä ryhmätöinnistä. (Ympärivuorokautisen perhekuntoutuksen esite 2023.)

3 Lapsi ja nuori

Lastensuojelulain (417/2007) mukaan lapsi on alle 18-vuotias, ja nuori 18-24-vuotias. YK:n lapsen oikeuksien sopimus (1989) määrittelee lapseksi alle 18-vuotiaan. Nuorisolain (1285/2016) mukaan alle 29-vuotiaat ovat nuoria. Lapsuuden ja nuoruuden rajan vetäminen ei ole aivan yksiselitteistä, ja voi vaihdella asiayhteyden mukaan melko paljonkin. Lapsuus määritelmänä on jokaisen ihmisen ensimmäinen elämänvaihe, johon kuuluu olennaisesti nopea fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen kasvu ja kehitys. (Kallinen ja Pirskainen 2022, 10-11.)

Karlsson ja Karimäki (2012, 18) määrittelevät lapsuuden toisaalta yksilölliseksi ilmiöksi, jokaisen ihmisen ainutkertaiseksi kokemukseksi, ja toisaalta taas yhteiskunnalliseksi ilmiöksi. Käsitteet lapsuudesta, sekä suhtautuminen lapseen vaihtelevat kulttuurisesti ja historiallisesti. Nuoruus taas määritellään ajanjaksoksi lapsuuden ja aikuisuuden välissä. Se on siirtymävaihe, joka voidaan määritellä kalenteri-ikä, biologisen kehitysvaiheen tai juridisen aseman perusteella. (Kallinen ja Pirskainen 2022, 10-11; Karlsson ja Karimäki 2012, 18.)

Lapsuus- ja nuoruusikää voi tarkastella eri ikäkausiin liittyvien oikeuksien ja velvollisuuksien kautta. Tässä tarkastelunäkökulmassa alle 18-vuotias on lapsi, jonka oikeudet ja velvollisuudet lisääntyvät suhteessa ikään. Pienemmän lapsen velvollisuuksiin kuuluu esimerkiksi oppivelvollisuuden alkaminen, mutta varsinaisia laillisia oikeuksia sen ikäisellä ei juuri ole. 12-vuotiaana lapsella on jo oikeus esimerkiksi siihen, että hänen suku- tai etunimeään ei voi muuttaa ilman hänen suostumustaan. 12-vuotias yhden vanhemman kanssa asuva voi kieltäytyä tapaamasta toista vanhempaansa, tai hän voi itse pyytää lastensuojelun sijaishuoltoa. Teini-ikässä tulee lisää oikeuksia esimerkiksi työsuhteiden sopimiseen ja pankkiasioiden hoitamiseen. Myös rikosoikeudellinen vastuu alkaa. Täysi-ikäisenä eli 18-vuotiaana oikeudet lisääntyvät vielä huomattavasti. (InfoFinland 2023.)

Tässä opinnäytetyössä lapsella ja nuorella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta, koska perhekuntoutuksen asiakkaana olevat lapset kuuluvat tähän ikäryhmään. Perhekuntoutuksessa voi olla asiakkaana vanhempia, jotka ovat iältään 18-24-vuotiaita. Tässä opinnäytetyössä heidät määritellään vanhemmiksi haastattelutilanteessa ja tulosten analysointivaiheessa.

4 Osallisuus ja osallistuminen

Osallisuuden ja osallistumisen käsitteet liitetään usein toisiinsa, ja niiden sisältö ja merkitys yksilölle vaihtelee. Isolan ym. (2017, 6) mukaan osallisuus liittyy keskeisesti ihmiselle merkityksellisiin vuorovaikutussuhteisiin, sekä mahdollisuuteen vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin asioihin. Halme, Vuorisalmi ja Perälä (2014, 21-22) määrittelevät osallisuuden osaksi ihmisarvoa. Heidän mukaansa osallisuus koostuu ihmisen oikeudesta saada tietoa itseä koskevista asioista, sekä mahdollisuudesta ilmaista niistä mielipiteensä. Myös heidän määrittelyssään

korostuvat yksilön vaikutusmahdollisuudet omiin asioihinsa ja päätöksenteossa mukana oleminen. (Halme ym. 2014, 21-22.)

Osallistumisen määritellään olevan konkreettisempaa toimintaa, mukanaoloa jossakin tai osan ottamista johonkin. Pajulammi (2014, 141-142) määrittelee osallisuuden sekä yksilöllisenä toimintana, että yhteisöllisenä elementtinä. Osallistuessaan yksilö voi kokea itsensä arvokkaaksi. Osallisuus ja osallistuminen edellyttävät yhteiskunnan ja yksilön elinympäristön olevan sellaisia, joissa osallisuuden toteutuminen on mahdollista. (Pajulammi 2014, 141-142.) Käytännössä osallisuus liittyy usein hyvin arkipäiväisiin tilanteisiin, joissa yksilöä koskevia päätöksiä tehdään, kuten kotiin, kouluihin ja työpaikkoihin, harrastuksiin, kirjastoihin, joukkoliikenteeseen tai terveyden- ja sosiaalihuollon palveluihin. (Pajulammi 2014, 141-142.)

Osallisuus on hyvin vahvasti vuorovaikutusta, ja kokemus siitä voi syntyä, kun ihminen oivaltaa osallistumisen mahdollistamat hyödyt. Leemannin, Kuusion ja Hämäläisen (2015, 5) mukaan on kuitenkin tärkeää huomata osallisuuden ja osallistumisen erot. Osallistuminen voidaan nähdä prosessina ja yhtenä keinona osallisuuden lisäämiseksi. Osallistuminen voi myös olla osa tunneperäistä kokemusta ihmisen osallisuudesta. Näin ollen osallisuus voidaan ajatella laajemmaksi käsitteeksi kuin osallistuminen. Osallisuus on hyvin subjektiivinen käsite, ja samassa tilanteessa olevat ihmiset voivat kokea osallisuutta tai osattomuutta hyvin erilaisilla tavoilla. Käytännössä tämä tarkoittaa myös sitä, että ihminen, joka osallistuu vähemmän, voi kokea itsensä enemmän osalliseksi kuin paljon osallistuva ihminen. (Leemann ym. 2015, 5.)

4.1 Osallisuuden ulottuvuudet

Osallisuudella voidaan ajatella olevan erilaisia muotoja ja ulottuvuuksia. Yksinkertaisimmillaan osallisuus voidaan jakaa sosiaaliseen osallisuuteen ja palveluosallisuuteen. Kallisen ja Pirskasen (2022, 27) mukaan sosiaalinen osallisuus liittyy kokemuksellisuuteen ja osallisuuteen arjen toiminnoissa sekä yhteisöissä. Sosiaalinen osallisuus on osa ihmisen elämäkokonaisuutta sekä arkea. Palveluosallisuus taas merkitsee yksilön mahdollisuutta osallistua erilaisiin palveluprosesseihin. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta osallisuuteen pyritään vaikuttamaan sosiaali- ja terveyspolitiikalla. Sosiaali- ja terveysministeriö (2023) määrittelee osallisuuden olevan myös huolenpitoa ja yhteisesti rakennetusta hyvinvoinnista osalliseksi pääsemistä. Sosiaali- ja terveysministeriö nimeää vastuualueikseen osallisuuden vahvistamisessa muun muassa sosiaalisen hyvinvoinnin vahvistamisen, köyhyyden ja syrjäytymisen ehkäisyn, asumisen tukemisen sekä maahanmuuttajien ja muiden erityisryhmien hyvinvoinnin ja terveyden. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2023, Osallisuuden edistäminen.)

Osallisuus voidaan nähdä myös moniulotteisena kokonaisuutena. Thomas (2002) yhdistää sosiaalisen osallisuuden ja palveluosallisuuden kokonaisuudeksi, johon sisältyy niin itsensä ilmaisen kuin prosessiin vaikuttamisenkin mahdollisuudet. (Kuvio 1). Thomas (2002) korostaa myös ihmisten ja heidän tilanteidensa yksilöllisyyttä. (Hotari, Oranen ja Pösö 2013, 153-154.)

Kuvio 1: Osallisuuden ulottuvuudet (mukaillen Thomas 2002)

Osallisuuden ulottuvuuksia määriteltessään Thomas on käyttänyt lasten näkökulmaa, mutta samat ulottuvuudet ovat nähtävissä myös aikuisten elämässä. Osallisuutta ei pitäisi tarkastella yksiolotteisena ominaisuutena, jota on joko vähän, paljon tai ei lainkaan. Osallisuus voidaan nähdä moniolotteisena kokonaisuutena, joiden keskinäiset suhteet voivat vaihdella, ja yksilön kokemus osallisuudesta muuttua niiden mukaan. (Hotari ym. 2013, 153-154.)

4.2 Lasten ja nuorten osallisuus

Lasten ja nuorten osallisuutta tarkastellessa on hyvä huomioida, nähdäänkö lasten ja nuorten asiantuntijuus merkittävänä ja huomioon otettavana asiana. Sosiologinen lapsuudentutkimus lähtee siitä ajatuksesta, että lapset ovat aktiivisia toimijoita ja oman elämänsä asiantuntijoita. Heidän tietonsa, kokemuksensa ja ajatuksensa ovat yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti tärkeitä. (Kallinen ja Pirskanen 2022, 19-20.) Lapsuus ja nuoruus ovat itsessään tärkeitä elämänvaiheita, eivätkä vain väliportaita matkalla aikuisuuteen. Lasten subjektiivisuutta tulee korostaa, samoin heidän kuuntelemisensa ja osallisuutensa tärkeyttä. Tällöin esille nousee kysymys, kuinka aikuiset suhtautuvat lapsiin asiantuntijoina. Lapsilähtöisissä poliittisissa ohjelmissa tähän suhtaudutaan usein kaksijakoisesti. Toisaalta lapsuutta elämänvaiheena pidetään

arvokkaana ja merkityksellisenä juuri siinä hetkessä, toisaalta taas lapset nähdään tulevina aikuisina ja heihin suhtaudutaan tulevaisuusorientoidusti. (Kallinen ja Pirskanen 2022, 19-20.)

Osallisuus on lasten ja nuorten perusoikeus, joka on suojattu vahvasti lainsäädännöllä. Kansallinen lainsäädäntö perustuu kansainväliseen YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimukseen, jonka 12. artiklan mukaan osallisuus on yksi kaikkea viranomaistoimintaa läpäisevä perusoikeus. Suomen lainsäädäntö painottaa perustuslaista lähtien johdonmukaisesti sitä, että asianosaisilla on aina oikeus saada tietoa heistä koskevista asioista, sekä oikeus lausua niistä näkemyksensä. Lasten kohdalla viranomaisilla on vielä erityinen velvoite kohdella heitä yksilöinä tasarvoisesti. Lapsille on myös annettava mahdollisuus vaikuttaa heitä koskeviin asioihin ikätasoon ja kehitystään vastaavalla tavalla. (THL 2023; Uniseff 2022; Perustuslaki 1999.)

Aikuiset ovat merkittävässä asemassa lasten ja nuorten osallisuuden toteutumisessa. Kallisen ja Pirskasen (2022, 25-26) mukaan lasten ja nuorten osallisuus edellyttää tietynlaista aikuisen toimintaa. Lapsilla ja nuorilla on oltava mahdollisuus välittää ja viestiä kokemuksiaan, ajatuksiaan ja tunteitaan yhdessä sellaisten aikuisten kanssa, joilla on aito pyrkimys ja kiinnostus kuulla heitä. Etenkin pienten lasten kohdalla aito osallisuuden kokemus voi toteutua ainoastaan silloin, kun aikuiset tavoittavat heidän näkökulmansa asioihin. Osallisuus ja kohtaaminen kytkettyvät toisiinsa, ja osallistuminen voi vahvistaa lapsen kokemusta siitä, että hänen näkemyksensä on arvokas. (Kallinen ja Pirskanen 2022, 25-26.)

Hyvärisen ja Pösön (2018, 75-78) mukaan lasten ja nuorten osallisuus voidaan erotella erilaisiksi osa-alueiksi. Se voi olla konkreettista osallistumista johonkin toimintaan, tai tiettyyn päätöksentekoon. Lapsen osallisuus voi tarkoittaa lapsen olemista osallisena jossakin tietyissä prosessissa, tai tietyn prosessin lopputulosta. Osallisuus voi olla lapsen tunnepohjainen kokemus siitä, että hän on mukana ja saa vaikuttaa oman elämänsä asioihin. Osallisuuden myötä lapsella on paremmat mahdollisuudet kokea häntä koskevat menettelyt oikeudenmukaisiksi, ja hänelle syntyy paremmat edellytykset ymmärtää, mitä hänelle tapahtuu ja miksi. (Hyvärinen ja Pösö 2018, 75-78.)

Osallisena oleminen voi olla yksilöllistä, jolloin lapsi yksilönä on osallinen häntä koskevissa tilanteissa. Lisäksi se voi olla yhteisöllistä eli kollektiivista, jolloin esimerkiksi tietty lapsiryhmä päättää yhdessä jostakin. Osallisuutta voi olla myös se, että lasta konsultoidaan häntä itseään koskevassa asiassa. (Pajulammi 2014, 143-146.) Huomioitavaa on se, että lapsella on oikeus olla osallistumatta. Hyvärisen ja Pösön (2018, 75-78) mukaan lapsi voi halutessaan olla kertomatta mielipiteitään, tai olla osallistumatta kuulemistilaisuuteen ilman että siitä on hänelle negatiivisia seurauksia. Tilanne voi myös olla, että lapsi ei ole tietoinen oikeudestaan osallistua. Tällöin lähtökohtaisesti lapsen vanhemmilla on velvollisuus turvata lapsen osallisuusoikeuksia. Mikäli vanhemmat eivät ole tähän kykeneviä tai kyvyissä on puutteita, velvollisuus on

lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä, sekä muilla lapsen kanssa työskentelevillä ammattihenkilöillä. (Hyvärinen ja Pösö 2018, 75-78; Pajulammi 2014, 143-146.)

Lasten ja nuorten osallisuutta voidaan kuvata tikapuu- tai porrasmallina. Horelli (1994) on tutkinut lasten mukana oloa yhdyskuntasuunnittelussa, ja käyttänyt siinä viisiportaista asteikkoa. (Flöjt 2000, 2-3.) Tikapuu- tai porrasmallissa (kuvio 2) on pelkistäen kyse siitä, että alimmalla portaalla lapsella on hyvin vähän, tai ei lainkaan mahdollisuutta vaikuttaa, ja mitä ylemmäs mennään, sitä enemmän valtaa ja vaikuttavuutta on.

Kuvio 2: Lapsen osallisuuden portaavat (mukaiillen Horelli 1994)

Oletuksena on, että osallisuus lisääntyy samassa suhteessa, jolloin alimmalla portaalla sitä on vähän ja ylimmällä paljon. Lasten kohdalla on kyse heidän suhteestaan aikuisiin ja aikuisen käyttämään valtaan. Hotarin ym. (2013, 151) mukaan porrasmalli ei kuitenkaan ole aivan yksiselitteinen. He tuovat esille, että siinä ei huomioida subjektiivista kokemusta, vaan ajatellaan yksioikoisesti, että osallisuus lisääntyy automaattisesti vallan ja vaikuttamisen mukana. Näin ei aina kuitenkaan ole, vaan subjektiivinen kokemus ratkaisee. (Hotari ym. 2013, 151.)

4.3 Lastensuojelulaki ja osallisuuden näkökulma

Lapsen kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista ovat ensisijaisesti vastuussa lapsen vanhemmat tai muut huoltajat. Heillä on oikeus yksin määrätä siitä, miten lapsen huolenpito, hoito ja kasvatustajärjestetään. Mikäli he tarvitsevat tässä kokonaisuudessa apua tai tukea, on viranomaisten velvollisuus järjestää sitä. Tilanteen niin vaatiessa on lapsi ja hänen perheensä ohjattava

lastensuojelun palveluihin. Lastensuojelulain mukaan tarpeellista apua on tarjottava perheelle riittävän aikaisessa vaiheessa ennaltaehkäisevä näkökulma huomioiden. (THL 2023a.)

THL:n (2023) mukaan lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvu ympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lastensuojelu on määritelty laissa hyvin laajaksi kokonaisuudeksi. Lastensuojelun perustehtäväksi THL (2023) määrittää lasten yleisiin kasvuoloihin vaikuttamisen, vanhempien tukemisen kasvatustehtävässä, sekä varsinaisen lasten suojelutehtävän. Lastensuojeluun sisältyy lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseen liittyvät toimet, joilla pyritään ehkäisemään varsinaisen lastensuojelun tarvetta. Lisäksi siihen sisältyy ennaltaehkäisevä lastensuojelu, jonka tavoitteena on ehkäistä ongelmien syntymistä tai pahenemista. Ennaltaehkäisevän työn toteuttamisessa merkittävässä roolissa ovat varhaiskasvatus, koulu ja neuvola. Järjestämisvastuussa ovat hyvinvointialue ja kunta yhdessä. (THL 2023a.)

Ennaltaehkäisevän työn lisäksi lastensuojelua toteutetaan lapsi- ja perhekohtaisena lastensuojeluna. Tällöin lapsi ja hänen perheensä ovat lastensuojelun asiakkaita, heille laaditaan asiakassuunnitelma ja heille toteutetaan erilaisia lastensuojelun palveluja. Näitä palveluja ovat avohuollon tukitoimet, kiireellinen sijoitus, huostaanotto, sijaishuollon järjestäminen ja jälkihuolto. Hyvinvointialueet ovat vastuussa lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun järjestämisestä. (THL 2023a.)

Lastensuojelulaissa (417/2007) lasten osallisuuden merkitys tuodaan useammassa kohdassa esille. Lastensuojelun lakisäätöinen ja moraalinen velvollisuus on toimia lapsen edun mukaisesti lasta koskevissa asioissa ja tilanteissa. (Hotari, Oranen ja Pösö 2013, 153.) Lastensuojelulain 4 §:ssä käsitellään lastensuojelun keskeisiä periaatteita, ja sen 6. kohdassa tuodaan esille lapsen mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. Lisäksi 5. § käsittelee lapsen ja nuoren mielipidettä ja toivomuksia. Siinä sanotaan, että lapselle tai nuorelle on turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa, sekä mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Ikä ja kehitystaso on huomioitava, mutta oikeus on kaikilla lapsilla ja nuorilla. Lisäksi todetaan, että kun arvioidaan lastensuojelun tarvetta, tehdään lasta tai nuorta koskevaa päätöstä, tai toteutetaan lastensuojelua, on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin tai toivomuksiin. (Lastensuojelulaki 2007.)

Lastensuojelulain 4. luku on nimeltään ”Lapsen osallisuus”, ja siinä tarkennetaan vielä lapsen mielipiteiden ja toivomuksien selvittämistä ja huomioon ottamista. 20 §:ssä sanotaan, että tämä on tehtävä hienovaraisesti, eikä siitä saa aiheutua tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa suhteille. 20 §:ssä todetaan myös, että mielipiteen selvittämisen tapa ja sen pääasiallinen sisältö on kirjattava asiakasasiakirjoihin. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen kehitystä tai terveyttä, tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta. 12-vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla

kuulluksi hallintolain (434/2003) mukaan häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. (Lastensuojelulaki 2007.)

5 Perhekuntoutus osana lastensuojelua

Perhekuntoutus on osa lastensuojelun palveluita, ja se perustuu lastensuojelulakiin (417/2007). Perhekuntoutus määritellään 36 §:ssä yhdeksi avohuollon tukitoimeksi. Perhekuntoutusta voidaan toteuttaa lastensuojelulaitoksessa, tai tarvittaessa myös päihdehuollon hoitolaitoksessa. Lisäksi on mahdollista sijoittaa koko perhe perhehoitoon, ja tarjota perhekuntoutusta jo raskausaikana. Sijoitus perhekuntoutukseen ja mahdolliseen päihdehoitoon perustuu vapaaehtoisuuteen. Perheellä voi olla mahdollisuus saada kuntoutusjakson ajalta KELA:n myöntämää kuntoutusrahaa. Perhekuntoutusta voidaan järjestää laitoksessa tapahtuvana ympärivuorokautisena palveluna tai päivämuotoisena palveluna. Perhekuntoutus voi tapahtua myös perheen omassa kodissa. (THL 2023b.)

Perhekuntoutuksen työmuoto sopii hyvin lastensuojelun avohuollon työskentelyyn, sekä huostaanoton lakkautustyöskentelyyn. Se voi olla hyvä apu tilanteissa, joissa perheellä on riskinä lasten sijoitus kodin ulkopuolelle. Tällöin on tärkeää perhekuntoutuksen oikea-aikaisuus, sekä vanhempien motivaatio työskentelyyn. Perhekuntoutuksessa työskennellään koko perheen kanssa suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti. Perhekuntoutuksen tavoitteena on useimmiten perheen vuorovaikutussuhteiden parantuminen, lapsen kasvuolosuhteiden turvaaminen, vanhempien tukeminen kasvatustehtävässä, perheen omien voimavarojen vahvistuminen, ja arjen sujuminen ja säännöllisyys. (THL 2023b.)

5.1 Ympäri vuorokautisen perhekuntoutuksen prosessi

Perhekuntoutusprosessi käynnistyy, kun lastensuojelun avohuollon sosiaalityöntekijä tekee asiakassuunnitelmaan pohjautuvan palvelulähetteen. Asiakasohjaus käsittelee lähetteen ja ohjaa ne perhekuntoutukseen. Tämän jälkeen perhekuntoutuksen esihenkilöt käsittelevät lähetteen ja ohjaavat ne oikeamuotoiseen perhekuntoutuspalveluun. Ympäri vuorokautisen perhekuntoutuksen vaihtoehtoina ovat päivämuotoinen perhekuntoutus tai ympärivuorokautinen perhearviointi. (Ympäri vuorokautisen perhekuntoutuksen prosessikaavio 2022.)

Ennen perhekuntoutusjakson aloittamista perhe käy yksikössä tutustumiskäynnillä. Tutustumiskäynnin tarkoituksena on esitellä perheelle kuntoutuksen työskentelyn rakenne ja sisällöt, sekä keskustella yhdessä perheen tuen tarpeesta. Tutustumiskäynnillä perheelle esitellään perhekuntoutuksen tilat ja mahdollisuuksien mukaan asunto. Aloitusvaiheessa sovitaan perheen vastuutyöntekijät ja käynnistetään tarvittava verkostotyöskentely. Aloitusneuvottelussa sovitaan tavoitteet kuntoutusjaksolle yhdessä sosiaalityöntekijän ja perheen kanssa, ja suunnitellaan yhdessä kuntoutuksen sisältöä. Aloitusvaiheeseen kuuluu lisäksi sairaanhoitajan

alkuhaastattelu ja tarvittaessa toimintaterapeutin alkukartoitus. (Ympäri vuorokautisen perhekuntoutuksen prosessikaavio 2022.)

Työskentelyvaihe aloitetaan kuntoutussuunnitelman laatimisella. Työskentelyvaiheeseen sisältyy työskentelyä koko perheen kanssa, yksilötyöskentelyä lasten ja vanhempien kanssa, ryhmätoimintoja, vertaistuellista työskentelyä, moniammatillista työskentelyä, reflektoivaa tiimityöskentelyä yhdessä asiakkaan kanssa, sekä toiminnallista työskentelyä. Asiakastietojärjestelmään tehdään päivittäiskirjaukset asiakkaan osallisuus huomioiden. Välineuvottelussa sosiaalityöntekijän ja perheen kanssa arvioidaan kulunutta jaksoa, ja tehdään jatkosuunnitelmia. Tarvittaessa voidaan järjestää myös akuutti- tai läheisneuvonpitoja. (Ympäri vuorokautisen perhekuntoutuksen prosessikaavio 2022.)

Loppuvaiheen työskentelyssä edetään välineuvottelussa sovittujen tavoitteiden mukaisesti. Perhe käy kotiharjoittelussa ja tarvittavaa jatkotukea aletaan suunnitella. Perhekuntoutusjakson työskentelystä laaditaan yhteenveto yhdessä perheen kanssa. Loppuneuvottelussa sosiaalityöntekijän ja perheen kanssa keskustellaan kuluneesta perhekuntoutusjaksosta ja sovietaan jatkosta. Perhekuntoutusjakson päättyessä perheeltä pyydetään myös palautekyselyyn vastaamista. (Ympäri vuorokautisen perhekuntoutuksen prosessikaavio 2022.)

5.2 Laadukas lastensuojelu

Perhekuntoutuksen omavalvontasuunnitelman (2018) mukaan perhekuntoutuksen toiminnoissa toteutetaan laadukkaan lastensuojelun periaatteita. Kaiken toiminnan lähtökohtana on lapsen etu. Toimintaa ohjaa aina voimassa oleva lainsäädäntö, ja kansalliset ja kansainväliset sopimukset, kuten Lasten oikeuksien sopimus. Opinnäytetyön työelämäkumppanin organisaatiossa on lastensuojelussa käytössä yhdenmukainen arviointimalli, jonka avulla arvioidaan yhdessä lapsen ja vanhempien kanssa heidän tarvitsemaansa apua ja tukea. Yhteisen mallin käyttö työskentelyssä vahvistaa sen, että asiakkaalle tuotetaan tasalaatuisia palveluita. (Perhekuntoutuksen omavalvontasuunnitelma 2018, 8-9.) Laadukkaan lastensuojelun periaatteisiin kuuluu työelämäkumppanin organisaatiossa lapsen huomioimisen lisäksi myös muita osa-alueita. (Kuvio 3)

Kuvio 3: Laadukas lastensuojelu (mukaillen Perhekuntoutuksen omavalvontasuunnitelma 2018)

Laadukkaaseen lastensuojeluun kuuluvat lapsen edun huomioimisen lisäksi vanhempien ja läheisten huomioiminen, yhteistyökumppanit, esihenkilön merkitys ja työntekijän ja palvelun antajan rooli. Lapsen edun lisäksi keskeisiä periaatteita ovat myös yhteistyössä toimiminen lapsen parhaaksi, hyvä vuorovaikutus, arvostuksen ja välittämisen osoittaminen lapselle ja säännöllinen arviointi. (Perhekuntoutuksen omavalvontasuunnitelma 2018, 9.)

6 Aiemmat tutkimukset ja opinnäytetyöt aiheesta

Lasten ja nuorten osallisuudesta löytyy useampia aiempia tutkimuksia, joissa osallisuutta on tutkittu esimerkiksi lastensuojelun sijaishuollossa tai avohuollon sosiaalityössä. Perhekuntoutusyksiköissä aihetta on tutkittu vähemmän. Lasten ja nuorten osallisuudesta on tehty väitöskirjoja ja useita opinnäytetöitä. Henna Pajulammi on tehnyt yliopistollisen väitöskirjan aiheesta ”Lapsi, oikeus ja osallisuus”. (Pajulammi 2014.) Jenna Juuti ja Jenni Touhonen ovat opinnäytetyössään tutkineet lasten ja nuorten osallisuutta sijaishuollon yksikössä. (Juuti ja Touhonen 2019.) Ida-Annika Halme käsitteli opinnäytetyössään nuorten osallisuutta lasten avohuollon sosiaalityössä. (Halme 2020.)

Ympäri vuorokautisessa perhekuntoutusyksikössä on tutkittu osallisuutta viime vuosina kahdessa opinnäytetyössä. Näkökulma on aiemmissa tutkimuksissa painottunut henkilökunnan ja vanhempien näkemyksiin, ja lasten mielipiteiden tutkiminen on jäänyt vähemmälle. On tärkeää selvittää lasten mielipiteet, jotta muodostuu kokonaiskuva osallisuuden toteutumisesta.

Reetta Toivonen on tehnyt vuonna 2019 opinnäytetyön aiheesta ”Lapsi mukaan päätöksentekoon: [REDACTED] kaupungin perhekuntoutuksen käytäntöjen kehittäminen”, ja Heli Kara ja Tiitta Tuomikoski vuonna 2022 aiheesta ”Vanhempien kokemuksia perhekuntoutuksesta”. (Kara ja Tuomikoski 2022.) Reetta Toivosen opinnäytetyössä on käsitelty lasten ja nuorten osallisuutta, ja tehty kehittämis ehdotuksia samassa yksikössä, johon tämä opinnäytetyökin kohdentuu. Reetta Toivosen opinnäytetyössä kehitettiin tulosten pohjalta perhekuntoutuksen toimintamalleja, joilla pyrittiin luomaan esimerkiksi neuvotteluista lapsilähtöisempiä ja lasten osallisuutta lisääviä. (Toivonen 2019.) Toimintamallit eivät kuitenkaan ole jääneet pysyviksi käytännöiksi perhekuntoutukseen, joten aihetta on hyödyllistä tutkia uudelleen.

7 Opinnäytetyön toteutus

Opinnäytetyön tarpeellisuus nousi esille työelämästä ja yhteistyökumppanin tarpeista. Perhekuntoutus on työskentelyä koko perheen kanssa, jossa vanhempien osallisuus ja motivaatio ovat edellytys muutoksen saavuttamiseksi. Lastensuojelulain mukaan nimellisenä asiakkaana on kuitenkin lapsi. Perhekuntoutuksen työyhteisö on pohtinut, miten tämä näkyy perhekuntoutuksen rakenteissa ja toiminnassa. Työyhteisössä nousi esille tarve selvittää, miten lasten ja nuorten osallisuus tällä hetkellä toteutuu yksikössä. Työyhteisössä koettiin myös tärkeäksi saada tietoa siitä, miten lapset ja nuoret itse kokevat asian.

Työelämäkumppanin kanssa on laadittu kirjallinen opinnäytetyösopimus, ja organisaatiolta on myönnetty tutkimuslupa 21.2.2023. Opinnäytetyön muoto on laadullinen tutkimus. Aineistonkeruumenetelmänä olivat teemahaastattelut, ja haastateltavina olivat perhekuntoutuksen henkilökunta, sekä asiakkaina olleet lapset, nuoret ja heidän vanhempansa.

7.1 Tarkoitus, tavoite ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää ja kuvailla, miten lasten ja nuorten osallisuuden toteutuminen koettiin ympärivuorokautisessa perhekuntoutusyksikössä. Tavoitteena oli tuottaa tietoa siitä, miten perhekuntoutuksen henkilökunta, ja asiakkaana olevat lapset, nuoret ja heidän vanhempansa kokivat lasten ja nuorten osallisuuden toteutuvan. Tavoitteena oli lisäksi tuoda esille kehittämis ehdotuksia.

Tutkimuskysymyksinä olivat: Miten perhekuntoutuksen henkilökunta, ja asiakkaana olevat lapset, nuoret ja heidän vanhempansa kokevat lasten ja nuorten osallisuuden toteutuvan? Millaisia kehittämis ehdotuksia he tuovat esille?

7.2 Laadullinen tutkimus

Opinnäytetyössä hyödynnettiin laadullisen tutkimuksen menetelmiä. Kanasen (2014) mukaan laadullinen tutkimus on tieteellisen tutkimuksen menetelmäsuuntaus, jossa pyritään ymmärtämään kohteen laatua, ominaisuuksia ja merkityksiä hyvin kokonaisvaltaisesti. Laadullinen tutkimus pyrkii ymmärtämään jotakin tiettyä ilmiötä eli sitä mistä ilmiössä on kyse. Sitä voidaan toteuttaa erilaisilla menetelmillä, joissa yhteisinä piirteinä esiintyy kohteen esiintymisympäristöön, taustaan, tarkoitukseen ja merkitykseen, sekä kieleen ja ilmaisuun liittyvät näkökulmat. (Jyväskylän yliopisto 2021; Kananen 2014, 16-19.)

Laadullisen tutkimuksen keskeinen ominaispiirre on induktiivisuus eli aineistolähtöisyys. Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan laadullisessa tutkimuksessa yleisimpiä aineistonkeruumenetelmiä ovat haastattelu, kysely, havainnointi sekä erilaisista dokumenteista koottu tieto. Näitä menetelmiä voidaan käyttää laadullista tutkimusta tehdessä joko vaihtoehtoisesti, rinnakkain tai eri tavoin yhdisteltynä. Aineistonkeruumenetelmän valintaan vaikuttaa tutkittava ongelma ja käytettävissä olevat tutkimusresurssit. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 83.)

Lähtökohtana laadullisessa tutkimuksessa on ihminen ja hänen elämänpiirinsä. Laadullinen tutkimus kohdistuu vain muutamaaan havaintoyksikköön. Laadullisessa tutkimuksessa havaintoyksikköä voidaan usein tutkia hyvin perusteellisesti, mutta tutkimuksen pohjalta ei voida tehdä yleistyksiä. Tulokset pätevät vain kyseisessä kohdetapauksessa. (Jyväskylän yliopisto 2021; Kananen 2021, 16-19.) Tämä opinnäytetyö kohdistui vain yhteen toimintayksikköön, ja tutkimukseen osallistuneiden määrä oli melko pieni. Opinnäytetyössä tutkittiin tietyn, ennalta valikoidun joukon mielipiteitä ja näkemyksiä. Haastatteluaineistoa ja tuloksia analysoitiin laadullisen tutkimuksen sisällönanalyysin kautta.

7.3 Teemahaastattelut

Opinnäytetyön aineistonkeruu toteutettiin teemahaastattelua käyttäen. Teemahaastattelun tarkoituksena on, että tutkija haastattelee haastateltavaa valitusta aiheesta, ja haastateltavalla on mahdollisuus kertoa aiheesta mahdollisimman laajasti. Teemahaastattelussa haastattelija on etukäteen valinnut tietyt teemat, sekä niihin liittyvät tarkentavat kysymykset. Teemahaastattelun etuna on, että haastattelun aikana on mahdollista tarkentaa ja syventää kysymyksiä haastateltavien vastausten pohjalta. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 86-88.)

Teemahaastattelu voi olla melko avointa haastattelua, mutta teemojen on kuitenkin perustuttava tutkimuksen viitekehykseen. Tässä opinnäytetyössä teemoja olivat osallisuus, perhekuntoutuksen arki ja työskentelyn sisällöt, omaohjaaja-työskentely, kokemukset neuvotteluista sekä odotukset tulevaisuudelle. Teemoihin sisältyvät tarkentavat kysymykset vaihtelivat hiekkamäen riippuen siitä, oliko haastateltavana lapsi, vanhempi vai perhekuntoutuksen työntekijä.

Tuomen ja Sarajärven (2018, 86-88) mukaan teemahaastattelussa pyritään löytämään merkityksellisiä vastauksia tutkimuksen tarkoituksen ja ongelmanasettelun, tai asetetun tutkimustehtävän mukaisesti. Teemahaastattelussa korostetaan ihmisten tulkintoja ja näkemyksiä asioista, heidän asioilleen antamiaan merkityksiä, sekä vuorovaikutuksen vaikutusta merkitysten syntymiseen. Teemahaastattelut eivät usein etene yhdenmukaisesti, vaan haastatteluissa syntyy eroa esitettyjen kysymysten järjestykseen, sanamuotoihin ja lukumäärään. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 86-88.)

Opinnäytetyön teemahaastattelut toteutettiin suullisella haastattelulla. Ennen haastatteluiden aloittamista haastateltaville annettiin kirjallinen tutkimushenkilötiedote, (Liitteet 1, 2 ja 3) ja haastateltavat antoivat kirjallisen suostumuksensa haastatteluun. (Liitteet 4 ja 5). Haastateltaville kerrottiin suullisesti opinnäytetyön aiheesta ja haastattelun sisällöstä, sekä haastatteluun liittyvistä käytännön järjestelyistä. Haastattelun kohderyhmänä olivat perhekuntoutuksen asiakkaina olevat lapset ja nuoret, heidän vanhempansa, sekä perhekuntoutuksen työntekijät. Suullinen haastattelu mahdollisti monipuolisemmin monikulttuuristen asiakkaiden, sekä eri-ikäisten, sekä erityistä tukea tarvitsevien lasten ja nuorten osallistumisen. Lasten haastatteluissa huomioitiin minkäikäisen lapsen puhe, ajattelu ja mielipiteen kertominen ovat sellaisella tasolla, että vastauksia voidaan pitää luotettavina, ja niitä voidaan käyttää laadullisessa tutkimuksessa. Tämä huomioiden haastattelu päätettiin kohdistaa yli 6-vuotiaisiin lapsiin.

Haastateltavien lasten ja nuorten ikäjakauma oli 6-15 vuotta. Lapsen ikä vaikutti siihen, oliko huoltajan annettava suostumus lapsen haastatteluun, vai riittikö pelkkä huoltajan tiedottaminen asiasta. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeen mukaan (TENK 2019, 9) 15 vuotta täyttänyt alaikäinen saa itse antaa suostumuksensa tutkimukseen osallistumisesta, mutta hänen huoltajiaan on informoitava tutkimuksesta. Alle 15-vuotiaan osallistumisesta tutkimukseen päättää ensisijaisesti huoltaja.

Haastattelutilanteessa teemojen aiheita kysyttiin erilaisten tarkentavien kysymysten kautta. Lapsille ja nuorille, vanhemmille ja henkilökunnalle oli kullekin ryhmälle omat kysymyksensä. (Liite 6). Teemoissa ja tarkentavissa kysymyksissä huomioitiin opinnäytetyön teoriatausta ja keskeisimmät käsitteet, perhekuntoutuksen arjen toiminnot ja työskentelytavat. Haastattelukysymyksiä testattiin testihaastateltavilla ennen varsinaisten haastattelujen suorittamista, jolloin saatiin kokemus kysymysten toimivuudesta. Testihaastateltavina toimi sekä lapsia että aikuisia.

Haastattelut toteutettiin ympärivuorokautisen perhekuntoutuksen tiloissa maaliskuu-, huhti- ja toukokuussa 2023. Haastateltavina oli yhteensä 22 henkilöä, joista 12 oli työntekijöitä, 5 lasta ja 5 vanhempaa. Haastattelutilanteiden kesto vaihteli noin 15 minuutista noin 60 minuuttiin. Kaikki työntekijät haastateltiin yksilöhaastatteluina. Lapsia ja vanhempia haastateltiin

pääosin yksilöhaastatteluina, mutta muutama lapsi halusi olla tilanteessa vanhempansa tai sisaruksensa kanssa, ja tämä huomioitiin. Haastateltavat valikoituivat niistä perheistä, jotka olivat kyseisenä ajanjaksona ympärivuorokautisen perhekuntoutuksen asiakkaina. Haastateltavat työntekijät olivat vakinaisia tai pitkässä määräaikaisessa työsuhhteessa olevia.

Opinnäytetyön tekijä on työsuhhteessa kyseisessä yksikössä. Tällöin haastattelutilanteiden lähtökohtana oli se, että haastattelija ja haastateltava tunsivat toisensa ennakolta. Tämä auttoi luomaan haastattelusta avoimen ja luottamuksellisen vuorovaikutustilanteen. Lasten ja nuorten haastattelut toteutettiin toimintaterapiahuoneessa, jossa heillä oli mahdollisuus samalla keinua, piirtää tai leikkiä. Kaikkien kohderyhmien haastatteluissa keskeistä oli se, että tilanteesta pyrittiin luomaan rauhallinen ja kiireetön, ja haastateltavat kokisivat kunnioitusta, arvostusta ja kiinnostusta heidän mielipiteitään ja näkemyksiään kohtaan.

7.4 Teoriaohjaava sisällönanalyysi

Haastatteluaineiston käsittelyssä käytettiin teoriaohjaavaa eli abduktiivista sisällönanalyysiä. Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä analyysi ja päättely perustuu teoreettisiin kytkentöihin siten, että teoriaa voidaan käyttää analyysin apuna. Analyysi ei kuitenkaan perustu suoraan teoriaan, vaan sitä voidaan rikastuttaa aineistolla. Tutkimusprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja valmiit mallit, joita tutkija pyrkii yhdistelemään toisiinsa. Analyysiyksikkö eli tutkimuskysymykseen vastaava sana tai lause, valitaan aineistosta, mutta aikaisempi tieto ohjaa tai auttaa analyysissä. Analyysistä on tunnistettavissa aikaisemman tiedon vaikutus, mutta tarkoituksena ei ole testata aiempia teorioita, vaan pikemminkin luoda uusia ajatusuria. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 107-110.)

Sisällönanalyysin tavoitteena on muodostaa selkeä ja sanallinen kuvaus tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. (Vuori 2022.) Opinnäytetyön haastatteluja tehdessä ne tallennettiin äänitallenteina, jotka kirjoitettiin tekstimuotoon eli litteroitiin. Litteroitua aineistoa syntyi 149 sivua. Analyysivaiheessa käytettiin aineistolähtöistä analyysimenetelmää, jossa pidettiin rinnalla teoriaohjaava näkökulma. Aineistosta löytyviä asioita lähdettiin luokittelemaan etenemällä yksittäisestä yleiseen ilmaisuun. Tekstiä lähdettiin tarkastelemaan tutkimuskysymysten näkökulmasta. Tekstikokonaisuudet tiivistettiin ja koodattiin. Tämän jälkeen tarkasteltiin koodeja eli ilmaisuja, ja niistä muodostettiin omia ryhmiä. (Kananen 2014, 101-103.) Vastauksista etsittiin samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Lasten ja nuorten, sekä vanhempien ja työntekijöiden vastauksia verrattiin keskenään.

Aineiston analysointi eteni kolmen vaiheen kautta. Ensimmäinen vaihe oli redusointi, jossa aineistosta etsittiin oleelliset, tutkimuskysymykseen vastaavat kohdat, ja ne pelkistettiin tiivistettyyn muotoon. Tämän jälkeen seurasi klusterointi, jossa pelkistetyt ilmaukset yhdistettiin alaluokiksi. Lopuksi seurasi abstrahointi, jossa samansisältöiset alaluokat yhdistettiin pääluokiksi. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 122-123.) Taulukossa 1 esitetään esimerkki aineiston

luokittelusta ja pelkistämisestä, kun henkilökunnalle on esitetty kysymys ”mihin asioihin lapset ja nuoret voivat vaikuttaa perhekuntoutuksessa?”

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Pääluokka
Lapsi voi kyllä vaikuttaa työsken- telytapaan, että miten me työskennellään	Työskentelyta- paan vaikutta- minen	Perhekuntou- tuksen työsken- tely	Perhekuntou- tuksen työsken- tely ja lapsen oma toiminta
Voi vaikuttaa siihen mitä ha- luaa leikkiä tai tehdä leikkihuo- neessa	Voi valita leik- kejä ja tekemi- siään	Oman toiminnan valinta	Perhekuntou- tuksen työsken- tely ja lapsen oma toiminta
Jos lapsi ei ha- lua tehdä jotain mistä ei tykkää, en pakota teke- mään	Lapsen ei ole pakko tehdä asi- oita	Lapsen valinta tehdä, tai olla tekemättä asi- oita	Lapsen oikeus olla osallistu- matta
Varsinkin nuoret joskus sanovat, että eivät tule tapaamiseen, ja se on ihan ok.	Tapaamiseen tulematta jättä- minen on sallit- tua	Lapsen valinta siitä, osallis- tuuko tapaami- seen vai ei	Lapsen oikeus olla osallistu- matta

Taulukko 1: Esimerkki aineiston luokittelusta ja pelkistämisestä.

Aineiston luokittelun jatkuessa pääluokkia lähdetään nimeämään aineistosta nousevan ilmiötä kuvaavan aiheen mukaan. Lopuksi muodostetaan yhdistävä luokka, joka on yhteydessä tutki-
mustehtävään. Luokitteluvaiheessa on tärkeää koko prosessin ajan pitää mielessä tutkimuson-
gelma ja tutkimuskysymykset. Teoriaohjaavassa sisällönanalyyysissä empiiristä aineistoa liite-
tään teoreettisiin käsitteisiin, ja ne voivat ohjata pääluokkien ja yhdistävien luokkien

muodostamisessa. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 133.) Taulukossa 2 kuvataan esimerkki luokittelusta, jossa yhdistävä luokka on muodostettu teoriakäsitteisiin pohjautuen.

Alaluokat	Pääluokat	Yhdistävät luokat
Lapsen valinta tehdä, tai olla tekemättä asioita	Lapsen oikeus olla osallistumatta	Lapsen osallistuminen ja osallisuuteen vaikuttaminen

Taulukko 2: Aineiston luokittelu

7.5 Eettisyys ja luotettavuus

Opinnäytetyöprosessin aikana huomioitiin seuraavia asioita: rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus tutkimusta tehdessä, tuloksia tallennettaessa sekä niitä esitettäessä. Myös tulosten ja tutkimuksen arviointi tehtiin rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta huomioiden. Lähteiden käyttö ja merkitseminen huomioitiin asianmukaisesti. Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2021) korostaa, että tiedonhankinta-, analyysi-, ja arviointimenetelmien on oltava eettisesti kestäviä, ja tulosten julkaisun on oltava avointa. Koko opinnäytetyöprosessin ajan on lisäksi huomioitava oppilaitoksen ohjeet. Opinnäytetöissä käytetään plagiaatintunnistusjärjestelmää. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2021.)

Opinnäytetyössä tutkimusta arvioidaan kokonaisuutena, jolloin sen sisäinen johdonmukaisuus eli koherenssi painottuu. Luotettavuutta arvioitaessa on huomioitava tutkimuksen kohde ja sen tarkoitus, eli mitä ollaan tutkimassa ja miksi. Myös tutkijan oma sitoutuminen tutkimukseen vaikuttaa sen luotettavuuden arviointiin. Lisäksi on huomioitava aineiston keruu, tutkimuksen tiedonantajat, tutkijan ja tiedonantajan välinen suhde, tutkimuksen kesto, aineiston analyysi ja tutkimuksen raportointi. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 162-164.)

Tämän opinnäytetyön luotettavuutta arvioitaessa on huomioitava haastateltavien määrä ja se, kuinka moni haastateltavista on ollut lapsi tai nuori, ja kuinka moni vanhempi tai työntekijä. Tuomen ja Sarajärven (2018) mukaan laadullisessa tutkimuksessa tutkimukseen osallistuvien määrä ei kuitenkaan ole merkittävä kriteeri, koska tarkoituksena ei ole pyrkiä tilastollisiin yleistyksiin. Määrää tärkeämpää on se, että henkilöt, joilta tietoa kerätään, tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon, tai heillä on kokemusta asiasta. Tiedonantajien valinta on oltava harkittua ja tarkoitukseen sopivaa. Aineiston riittävyttä voidaan arvioida esimerkiksi saturaation eli kylläntymisen kautta. Tällöin syntyy tilanne, jossa aineisto alkaa toistaa itseään, eivätkä tiedonantajat tuota enää tutkimusongelman kannalta mitään uutta tietoa.

Tietty määrä aineistoa on riittänyt tuomaan esille sen teoreettisen peruskuvion, joka tutkimuskohteesta on mahdollista saada. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 97-99.)

Luotettavuutta arvioitaessa on pohdittava, voidaanko kaikkien haastateltavien vastauksia pitää rehellisinä. Lasten ikä on huomioitava vastauksia analysoitaessa. Haastattelut ovat aika- ja tilannesidonnaisia, ja tuovat esille vastaajan näkemyksen juuri sillä hetkellä. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 162-164.) Lisäksi on huomioitava, että opinnäytetyön tekijä on työsuhteessa kyseiseen perhekuntoutusyksikköön, tuntee vastaajat ennakolta ja on päivittäin tekemisissä heidän kanssaan. Tällä voi olla sekä positiivisia että negatiivisia vaikutuksia haastatteluihin.

Salassapito- ja vaitiolovelvollisuuden huomioiminen sisältyy eettisyyteen ja luotettavuuteen. Opinnäytetyön tekijä on työsuhteen alkaessa sitoutunut noudattamaan sosiaalialan salassapito- ja vaitiolovelvollisuussäädöksiä, ja ne ovat voimassa koko opinnäytetyöprosessin ajan. Opinnäytetyötä tehdessä on huomioitu tietosuoja ja sen merkitys. Haastatteluja tehdessä tietosuojasta huolehdittiin tarkoituksenmukaisesti, eikä haastateltavista ole kerätty mitään henkilötunnistetietoja. Litterointivaiheessa aineistoa käsiteltiin ja säilytettiin asianmukaisesti. (Kuula 2011.) Aineistot säilytettiin lukitussa kaapissa ja sähköiset aineistot salasanan takana. Aineistoa käsitelti opinnäytetyön kaikissa vaiheissa ainoastaan opinnäytetyön tekijä, ja aineistot tuhotaan tietoturvallisesti opinnäytetyön valmistuttua.

Tutkimukseen osallistuminen oli haastateltaville vapaaehtoista, ja siinä noudatettiin anonymiteettiä. Haastattelun kohteena oli alaikäisiä lapsia ja nuoria, ja tämä huomioitiin niin eettisesti kuin lainsäädännöllisestä näkökulmasta. Koska haastateltavat olivat alaikäisiä, huoltajilta pyydettiin lupa haastatteluun. Vaikka huoltaja antoi luvan, lopullisen suostumuksen kuitenkin antoi, tai oli antamatta itse lapsi tai nuori. Lasten osalta ei ole kuitenkaan yksiselitteistä minkä ikäisellä lapsella on oikeus tehdä itsenäisiä ratkaisuja. Suomen lainsäädännössä ei ole lääketieteen lisäksi muita tieteenaloja, joissa olisi säädetty lailla tai asetuksilla ikärajoja lasten tutkimiselle. Vakiintuneena käytäntönä on se perusperiaate, jonka mukaan lapsen tahtoa ja näkemystä pitää aina kunnioittaa, ja se on huomioitava mahdollisuuksien mukaan. Lastensuojelulain mukaan 12 vuotta täyttäneen lapsen omaa mielipidettä on kuultava. (Kuula 2011.)

Lapsia ja nuoria haastatellessa huomioitiin, että ikänsä vuoksi he ovat erityistä huolenpitoa ja suojelua vaativa ryhmä. Haastattelusta kerrottiin lapselle tai nuorelle etukäteen siten, että hän varmasti tiesi haastattelun tarkoituksen. Varmistuttiin myös siitä, että lapsi tiesi mihin tuloksia kirjattiin, miten niitä säilytettiin ja mihin niitä tullaan käyttämään. Haastattelutilanteessa huomioitiin lapsen tai nuoren ikä ja mahdolliset muut erityistarpeet. Luottamukseen, kuuntelemiseen, aitoon kohtaamiseen ja vuorovaikutukseen kiinnitettiin erityistä huomiota. (Kallinen ja Pirskainen 2022, 200-203.)

8 Tulokset

Opinnäytetyössä selvitettiin lasten ja nuorten osallisuuden toteutumisen kokemuksia lasten ja nuorten, vanhempien sekä henkilökunnan näkökulmasta. Tuloksia vertailtiin, jotta saatiin esille niissä ilmeneviä yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. Osallisuuden lisäämiseksi ja perhekuntoutusyksikön käytäntöjen kehittämiseksi pyydettiin kehittämisehdotuksia. Teemahaastattelulla selvitettiin kokemuksia perhekuntoutuksen arkisista asioista, kuten asumisesta perhekuntoutuksessa, työskentelyn sisällöistä, vaikutusmahdollisuuksista ja osallisuudesta. Lapsilta ja nuorilta haluttiin kuulla erityisesti heidän kokemuksiaan mielipiteen ilmaisemisen mahdollisuuksista ja siitä, miten he ovat pystyneet vaikuttamaan työskentelyn ja tapaamisten sisältöön. Vanhemmilta ja henkilökunnalta haluttiin kuulla edellisten lisäksi myös kokemuksia neuvotteluista, sekä kokemuksia lasten ja nuorten huomioimisesta perhekuntoutuksen rakenteissa ja toiminnoissa. Vanhemmilta ja henkilökunnalta kysyttiin lisäksi heidän näkemyksiään osallisuuden käsitteestä. Henkilökunnalta kysyttiin myös näkemyksiä lastensuojelulain merkityksestä osallisuudessa. Kaikilta kysyttiin kehittämisehdotuksia ja muutostarpeita.

Taustakysymyksenä kysyttiin lapsilta ja nuorilta heidän ikäänsä ja sitä, kuinka kauan he olivat olleet haastatteluhetkellä perhekuntoutuksessa. Vanhemmilta kysyttiin samoin heidän lastensa ikää ja perhekuntoutuksen kestoa haastatteluhetkellä. Henkilökunnalta kysyttiin ammattinimikettä ja kuinka kauan on työskennellyt perhekuntoutuksessa. Haastateltavat lapset olivat iältään 7-13-vuotiaita, ja haastatteluvaiheessa heidän kuntoutusjaksonsa oli päättymisvaiheessa, eli he olivat olleet kuntoutuksessa seitsemän-kahdeksan viikkoa. Haastateltavilla vanhemmilla oli 0-13-vuotiaita lapsia, ja samoin he olivat kuntoutusjaksonsa päättymisvaiheessa. Haastateltu henkilökunta oli ammattinimikkeeltään ohjaajia, vastaava ohjaaja, perhekuntoutuksen päällikkö, sairaanhoitaja, toimintaterapeutti, psykologi ja psykoterapeutti. Henkilökunta oli työskennellyt perhekuntoutuksessa vajaasta vuodesta yli kymmeneen vuoteen.

Haastatteluun osallistui 12 henkilökunnan jäsentä, 5 lasta tai nuorta ja 5 vanhempaa. Henkilökunnan haastatteluista rajattiin pois kaksi ohjaajaa, jotka työskentelevät pelkästään yövuoroissa, sekä kotihuollon ohjaaja. Näiden työnkuva poikkeaa huomattavasti muiden ohjaajien työnkuvasta. Kaikkia muita työryhmän jäseniä pyydettiin mukaan haastatteluun, ja he kaikki osallistuivat. Lapsia ja nuoria pyydettiin haastatteluun iän perusteella, sekä sen perusteella, kuinka kauan he olivat olleet perhekuntoutuksessa. Tutkimuksen kannalta oli tärkeää saada mukaan sellaisia lapsia ja vanhempia, joiden kuntoutusjakso oli päättymässä, jotta heillä oli kokemuksia perhekuntoutuksesta mahdollisimman pitkältä ajalta. Haastateltavia vanhempia valitessa vaikutti myös se, minkäikäisiä lapsia heillä oli, jolloin haastattelut painottuivat leikki- ja kouluikäisten lasten vanhempiin.

Tulokset on jaoteltu siten, että lasten ja nuorten vastaukset, vanhempien vastaukset, ja henkilökunnan vastaukset esitetään kukin omana ryhmänään. Tulokset on otsikoitu ”lasten kokemukset osallisuuden toteutumisesta, vanhempien kokemukset osallisuuden toteutumisesta ja henkilökunnan kokemukset osallisuuden toteutumisesta”. Tässä yhteydessä osallisuuden toteutumisella tarkoitetaan lasten ja nuorten osallisuutta. Tuloksia esitettäessä käytetään lisäksi suoria lainauksia haastatteluista, ja ne ovat tekstissä sisennettyinä. Joistakin lainauksista on tummennettu henkilöiden nimiä yksilöllisyyden suojaamiseksi.

8.1 Lasten kokemukset osallisuuden toteutumisesta

Haastattelun ensimmäisessä teemassa lapsilta kysyttiin perhekuntoutuksen arjesta. Heiltä kysyttiin, minkälaista on asua perhekuntoutuksessa, ja mitä he ovat siellä tehneet. Lapsilta kysyttiin, miten he ovat vaikuttaneet tekemisiinsä, mihin asioihin he voivat ja mihin eivät voi vaikuttaa, sekä miten ovat käyneet koulussa, harrastuksissa tai tavanneet kavereita perhekuntoutusjakson aikana. Osa lapsista kertoi viihtyneensä hyvin perhekuntoutuksessa, osa taas koki perhekuntoutuksessa asumisen ikävänä pakkona. Lapset kertoivat, että olivat kokeneet ohjaajien kanssa olemisen mukavaksi, ja oman perheen kanssa olemisen tärkeys mainittiin.

Ihan kivaa, kun oon saanut uusia kavereita.

Huonot asunnot ja liikaa meteliä naapuriasunnosta. Tuntuu vankilalta. En voi vaikuttaa mihinkään, kun on pakko olla täällä.

Lapset kertoivat tehneensä kuntoutuksessa monenlaisia asioita: he mainitsivat ulkoilun, lauta- ja korttipelien pelaamisen, grillaamisen, jalkapallon ja koripallon pelaamisen ulkona, pihatyöt, askartelun, ja leipomisen. Lapsista osa koki vaikuttaneensa perhekuntoutuksessa asioihin, osa taas koki tulleen määrälliseksi tai vastasi, ettei ole voinut vaikuttaa asioihin. Koulussa ja harrastuksissa lapset kertoivat käyneensä normaalisti, kavereiden tapaaminen koettiin vaikeammaksi kuin kotona ollessa. Myös ruoka tuotiin esille vastauksissa.

Kyllä mä olen ollut silleen aktiivisesti mukana.

Ruoka on ollut joskus hyvää ja joskus huonoa. Toivoisin ruoaksi kalapuikkoja.

Haastattelun toinen teema oli perhekuntoutuksen työskentely. Lapsilta kysyttiin, kuka on hänen ja hänen perheensä omaohjaaja. Lapset osasivat nimetä joko yhden tai molemmat perheensä omaohjaajista. Lisäksi vastauksissa mainittiin nimeltä perhekuntoutuksessa harjoittelussa olleita opiskelijoita. Lapsilta kysyttiin, mitä he ovat tehneet tapaamisilla omaohjaajan tai toimintaterapeutin kanssa, ja kuka päätti, mitä tapaamisilla tehdään. Lapset kertoivat, että tapaamisilla oli käyty läpi viikkojärjestystä, harjoiteltu tunteiden nimeämistä esimerkiksi korttityöskentelyn kautta, pohdittu ikätasoista vastuun ottamista omista asioista, puhuttu

perhesuhteista ja -rooleista, sekä saatu apua arjen sujuvuuteen. Lapset sanoivat, että tapaamisen sisällön päätti omaohjaaja yhdessä lapsen kanssa.

No silleen yhdessä päätettiin se tekeminen. Ne oli ihan kivoja ne tapaamiset, sopi mulle kun mä en ole niin energinen niin sopi mulle että istuttiin ja tehtiin siinä niitä juttuja.

Lapsilta kysyttiin, miten heidän mielipidettään on kysytty perhekuntoutuksessa, ja miten se otettiin huomioon. Lapset vastasivat, että heiltä oli kysytty mitä he haluaisivat tehdä tapaamisella. Lasten kokemus oli, että he olivat saaneet tapaamisella päättää, kuinka kauan jotakin työskentelyä tehtiin, ja heidän mielipiteensä huomioitiin. Vastauksissa oli kuitenkin eroavaisuuksia, ja osan kokemus oli, että lasten mielipiteistä ei oltu kiinnostuneita.

Kysymykseen ”miten perhekuntoutuksen työntekijät ovat auttaneet sinua ja perhettäsi?” lapset toivat vastauksissaan esille arkirytmiin ja perheen vuorovaikutukseen liittyviä asioita. Osa lapsista ei osannut nimetä mitään yksittäistä asiaa, mutta he totesivat yleisesti saaneensa apua.

Aika vaikea selittää, mutta kyllä te ootte aika hyvin auttaneet tässä perhekuntoutuksessa meidän perhettä.

No me ollaan meidän perheessä opittu kunnioittamaan toisiamme.

Kolmantena haastatteluteemana lapsilla oli neuvottelut ja tulevaisuus, ja heiltä kysyttiin kehittämisehdotuksia. Lapsilta kysyttiin, miten he ovat osallistuneet perheensä neuvotteluihin. Osa lapsista oli osallistunut perheensä neuvotteluihin perhekuntoutusjakson aikana, osa ei. Vastauksissa tuli esille, että vanhemmat olivat neuvottelun jälkeen kertoneet neuvottelun sisällöstä lapsille, ja osa lapsista oli tavannut sosiaalityöntekijää. Lapsilla oli kokemuksia omista vaikutusmahdollisuuksistaan neuvotteluissa.

Mä olin mukana vähän aikaa, mutta ei mulla ole mitään neuvotteluvoimaa.

Lapset toivat vastauksissaan esille kehittämisehdotuksia perhekuntoutuksen tiloihin liittyen. Lapset toivoivat asuntoihin parempaa äänieristystä, jotta naapuriasunnon äänet eivät kuuluisi häiritsevästi. Osa koki myös valaistuksen yleisissä tiloissa ja asunnoissa liian kirkkaaksi, ja asuntojen kalustus koettiin huonoksi. Vastauksissa tuli esille vertaistuen ja kavereiden merkitys, sekä perhekuntoutuksen yhteisten tilojen sopivuus pienemmille lapsille. Osa vastaajista koki kaiken olevan kunnossa, eikä nimennyt kehittämisehdotuksia.

Pienillä lapsilla on täällä kivempaa kuin isommilla, kun niillä on leikkihuone.

Täällä on kaikki ihan hyvin, ei tarvitse muuttaa mitään.

Lasten haastattelun viimeinen kysymys oli ”miten perhekuntoutus on vaikuttanut perheenne elämään?” Osa lapsista vastasi, että ei ole vaikuttanut. Osa mainitsi arkirytmien säännöllisyyden, ja osa toi esille tunteisiin liittyviä taitoja.

Jos on vihainen, voi laittaa kädet nyrkkiin tai sitten hengittelee syvään.

8.2 Vanhempien kokemukset osallisuuden toteutumisesta

Vanhempien haastattelun ensimmäinen teema käsitteli lapsen arkea perhekuntoutuksessa. Heiltä kysyttiin, miten lapsi on kokenut perhekuntoutuksessa asumisen, miten perhekuntoutuksen toiminnoissa ja rakenteissa huomioidaan lapset, mihin asioihin lapset voivat perhekuntoutuksessa vaikuttaa ja mihin eivät, ja miten lapsen arki on muuttunut perhekuntoutuksessa. Vanhemmat toivat esille, että lapsen arki oli muuttunut säännöllisemmäksi ja arkirutiinit olivat vahvistuneet. Vanhemmat vastasivat, että lapset olivat viihtyneet hyvin, ja vastauksissa tuli esille lapsen iän ja persoonallisuuden vaikutus. Osa vanhemmista koki, että henkilökunnan vuorotyö oli lasten kannalta kuormittavaa, ja koettiin, että henkilökunta vaihtui paljon.

Vanhemmat vastasivat, että perhekuntoutuksen toiminnoissa ja rakenteissa huomioitiin lapset hyvin. Haasteiksi koettiin lasten laaja ikäjakauma, sekä erityistä tukea tarvitsevien lasten huomioiminen riittävästi. Vanhemmat kokivat yhteiset tilat ja leikkihuoneen lapsille sopiviksi, ja perhekuntoutuksen yhteiset illat mainittiin lapsille mukavaksi toiminnaksi. Vanhemmat vastasivat, että lasten huomioiminen vaihteli eri ohjaajien välillä, ja ohjaajilla oli erilaisia tapoja ja persoonallisuuksia, jotka vaikuttivat.

Vanhemmat kokivat lasten vaikutusmahdollisuuksien ilmenevän arkisissa asioissa. Vanhemmat vastasivat, että lapset voivat vaikuttaa omaan vapaa-ajan tekemiseensä. Lapset voivat valita, haluavatko leikkiä yhteisessä leikkihuoneessa vai omassa asunnossa. Lapset voivat päättää, miten haluavat askartelussa edetä. Lisäksi vanhemmat vastasivat, että lapsi voi vaikuttaa siihen, osallistuuuko lainkaan. Ohjaajien tapa kehittää lapsille mieluisaa tekemistä tuli myös esille.

Lasta ei pakotettu tekemään sellaista mitä ei halunnut.

Ohjaajat poimii lasten mielenkiinnon kohteita ja suunnittelee sen pohjalta yhteistä tekemistä.

Kysyttäessä, mihin lapset eivät voi perhekuntoutuksessa vaikuttaa, vanhemmat toivat esille päivärhythmiin ja ruokailuajat. Näistä he totesivat, että lasten ei pidäkään vaikuttaa näihin asioihin, vaan ne ovat aikuisten vastuulla. Vanhemmat vastasivat, että lapset eivät voi vaikuttaa siihen, milloin illalla pitää siirtyä pois yhteisistä tiloista omaan asuntoon. Vanhemmat kokivat, että tässä käytäntönä oleva klo 19 on isommille lapsille melko aikaisin.

Haastattelun toisessa teemassa vanhemmilta kysyttiin perhekuntoutuksen työskentelystä ja osallisuuden käsitteestä. Vanhemmat kokivat osallisuuden tarkoittavan mukana olemista, osallistumista, vaikuttamista, yhteistä tekemistä ja lapsen mielipiteiden huomioimista. Perhekuntoutuksen työskentelyyn liittyen vanhemmilta kysyttiin heidän käsitystään siitä, tietävätkö lapset oman perheensä omaohjaajan. Osa vanhemmista vastasi, että tietää, osa ei ollut varma.

Vanhemmilta kysyttiin, mitä lapset ovat tehneet tapaamisilla omaohjaajan tai toimintaterapeutin kanssa, ja miten lapsi on voinut vaikuttaa tapaamisen sisältöön. Vanhemmat vastasivat, että lapset ovat tehneet viikkojärjestystä, pohtineet turvataitoja, piirtäneet ja mietti-neet tunteiden tunnistamista ja nimeämistä. Vanhemmat mainitsivat, että olisivat toivoneet lapsille enemmän tapaamisia ohjaajien kanssa. Vastauksissa tuli esille, että vanhemmilla oli erilaisia kokemuksia siitä, miten lapsi oli voinut vaikuttaa tapaamisen sisältöön.

■■■■ ei ole voinut vaikuttaa, koska on tehty vaan viikkojärjestystä.

On tehty lapselle mieluisaa tekemistä, koska muuten ■■■■ ei olisi lähtenyt mukaan työskentelyyn.

Kysymykseen ”miten perhekuntoutuksessa kysytään ja huomioidaan lasten mielipiteitä?” vanhemmat vastasivat, että mielipiteitä on kysytty. Mikäli lapsi ei ole halunnut kertoa mielipidettänsä suoraan ohjaajalle, sitä on kysytty vanhemman kautta. Vanhemmat toivat esille sen, että lasten erityispiirteitä oli huomioitu. Jos lapsen mielipide oli ollut se, että hän kieltäytyi työskentelystä, se huomioitiin.

Kolmantena teemana vanhempien haastattelussa oli neuvottelut ja tulevaisuus. Vanhemmilta kysyttiin, miten lapsesi on osallistunut tai ollut tietoinen perhekuntoutuksen neuvotteluista. Osa vanhemmista vastasi, että lapsi on ollut neuvottelussa mukana joko osan aikaa tai koko neuvottelun ajan. Vanhemmat vastasivat, että neuvotteluissa on huomioitu lasten näkökulma ja neuvottelun sisällöstä on puhuttu lapsen kanssa. Osa vanhemmista koki lasten osallistumisen neuvotteluihin tarpeettomaksi.

En haluaisi sinne lapsia mukaan, koska ne on mulle itselleni vaikeita tilanteita ja en koe mukavaksi.

Lapseni eivät ole olleet mukana neuvotteluissa, eikä tarvitse olla, mun mielestä ne ei ole lasten paikkoja.

Vanhemmilta kysyttiin kehittämissuhteita kysymyksellä ”mitä haluaisit muuttaa perhekuntoutuksessa lasten näkökulmasta?” Vanhemmat toivoivat enemmän yhteistä ulkoilua, ulkolejää ja retkiä, parannuksia yhteisten tilojen ja asuntojen kalusteisiin ja varusteluun aistiherkkien lasten näkökulmasta, sekä enemmän toimintaa lapsille. Myös vertaistuki ja kaikkien perheiden yhteinen tekeminen mainittiin.

Enemmän yhteisen illan kaltaista toimintaa, että tutustuu toisiin ja voi oppia toisilta.

Bändihuone on kiva, voisi olla myös pelihuone, missä voisi tavata ohjaajan kanssa ja samalla pelata ja jutella.

Viimeisenä kysymyksenä vanhemmilta kysyttiin, miten he ajattelevat perhekuntoutuksen vaikuttavan perheensä elämään. Vanhemmat vastasivat perhekuntoutuksen vaikuttavan positiivisesti heidän elämäänsä. Vastauksissa mainittiin oman mielen avartuminen, uusien näkökulmien löytäminen, arkirytmien parantuminen ja toisilta perheiltä saatu vertaistuki.

Näkee muita perheitä, muiden perheiden toimintatapoja, onnistumisia ja negatiivisiakin juttuja. Sekin antaa paljon näkökulmaa omaan tulevaisuuteen.

Ennen oltiin pimeässä, ja nyt on valoisaa.

8.3 Henkilökunnan kokemukset osallisuuden toteutumisesta

Henkilökunnan haastattelun ensimmäisessä teemassa heiltä kysyttiin lasten ja nuorten arjesta perhekuntoutuksessa. Henkilökunnalta kysyttiin, miten perhekuntoutuksen rakenteissa ja toiminnoissa otetaan lapset ja nuoret huomioon. Henkilökunta toi esille päivärytmiin ja aikatauluihin liittyviä asioita, kuten lapsille soveltuvat ruokailuajat, ja koulun tai päiväunien huomiointien työskentelyn aikataulua suunnitellessa. Osa vastaajista toi esille myös vastakkaista näkemystä, joissa mainittiin perhekuntoutuksessa olevan laitoksen arkirytmien ja ruokailuajat, ja rakenteen olevan henkilökunnan tekemä. Vastauksissa mainittiin, että vanhempien aikataulut ja työskentelyt määrittävät usein lapsen arkea perhekuntoutuksessa. Rakenteissa ei huomioida riittävästi lapsia. Henkilökunnan vastauksissa perhekuntoutuksen yhteiset tilat ja perheiden asunnot koettiin hyvinä ja lasten tarpeisiin vastaavina.

Päivärytmi on suunniteltu lasten mukaan, ruokailuajat, ja sitten illalla hiljaisuus klo 19.

Rakenteellisesti työskentely pyörii aika vähän lasten näkökulmasta. Menee pitkälti vanhempien aikataulujen ja vanhempien työskentelyjen pohjalta.

Henkilökunta toi vastauksissaan esille työskentelyn sisältöön liittyviä asioita. Omaohjaajatyöskentelyn koettiin olevan yksi asia, jolla lasten huomioimista toiminnassa toteutetaan. Lisäksi mainittiin yhteiset illat, juhlapyhien huomioiminen, perhetapaamiset, lasten yksilötapaamiset, mieleisen tekemisen tarjoaminen lapselle, lapsen yksilöllinen huomioiminen, lasten mielipiteen kysyminen, ja lapsen rooli kuntoutuksen keskipisteenä ja työskentelyn kohteena. Myös vanhempien merkitys lasten huomioimisessa tuli esille vastauksissa.

Tuodaan lasta prosessin aikana näkyväksi vanhemmille.

Vanhempien ohjauksen kautta, vanhemmat on kyllä tässä oleellisia vaikutuskohtia.

Henkilökunnalta kysyttiin heidän näkemystään siitä, miten lapset ja nuoret kokevat asumisen perhekuntoutuksessa. Vastauksissa tuli esille, että pienempien lasten on usein helpompi sopeutua, ja heille on tarjolla enemmän mieleistä tekemistä, kuten leikkihuone, ja usein samanikäistä seuraa. Isompien lasten kohdalla vastauksissa pohdittiin, onko heille tarjolla riittävästi tekemistä, pääsevätkö he tapaamaan kavereitaan, kokevatko he häpeää perhekuntoutuksessa olemisesta, ja miten he suhtautuvat perhekuntoutuksen työskentelyyn.

Nuoret ei niin hyvin viihdy, vaan vetäytyy ja haluaa pois, kun pitää puhua haastavistakin aiheista.

Pienemmät lapset nauttivat, kun on paljon aikuisia, ja kavereita ja leikkihuone ja askartelujuttuja.

Henkilökunta toi esille, että perhekuntoutuksessa asuminen on iso muutos lapsen elämässä, ja se voi vaikuttaa monellakin tapaa lapseen. Perhekuntoutuksessa on erilainen ilmapiiri kuin kotona, paljon uusia aikuisia, ja vanhempienkin toiminta voi muuttua.

Jos kotona on ollut turvatonta, kaaosta, hankalaa, vanhempien riitoja, niin lapsesta saattaa tuntua tosi hyvältä olla turvallisten silmien alla. Joskus voi mennä myös toisinpäin, että lapsen onkin tosi vaikea asettua.

Onhan tää aina outo kokemus lapsille tulla omasta ympäristöstä tänne näin, ja vanhempienkin käyttäytyminen muuttuu ehkä siihen totuttuun verrattuna.

Henkilökunnan vastauksissa tuli esille, että vanhempien asenne ja oma sopeutuminen perhekuntoutukseen vaikuttaa suoraan lapsen sopeutumiseen ja viihtymiseen. Vastauksissa todettiin, että jos vanhempi suhtautuu myönteisesti, myös lapsi suhtautuu myönteisesti. Vanhemman on tärkeä valmistella lasta etukäteen ennen perhekuntoutukseen tuloa, ja lapsen pitäisi tietää, miksi perhekuntoutuksessa ollaan. Henkilökunta toi esille, että lapsen kokemus perhekuntoutuksessa asumisesta vaihtelee usein jakson aikana. Aluksi saatetaan vastustaa, keski-vaiheilla on sopeuduttu ja viihdytään hyvin. Loppuvaiheessa ei haluta lähteä kotiin, tai vaihtoehtoisesti odotetaan kovasti jakson päättymistä.

Kysymykseen ”mihin asioihin lapset voivat vaikuttaa perhekuntoutuksessa ja mihin eivät voi vaikuttaa?”, henkilökunta vastasi sen riippuvan lapsen ikä- ja kehitystasosta. Henkilökunta mainitsi, että lapset voivat vaikuttaa arkeen ja omaan toimintaansa liittyviin asioihin, kuten haluavatko leikkiä yhteisessä leikkihuoneessa, ja mitä haluavat siellä tehdä. Arkirytmistä ja riittävästä ravinnon saannista, sekä sään mukaisesta vaatetuksesta päättäminen on kuitenkin aikuisten tehtävä. Lapset voivat jossain määrin vaikuttaa siihen mitä ruokaa on tarjolla, ja mitä syödään aamiaisella ja päivällisellä. Toisaalta taas perhekuntoutus on laitospalvelu, jossa on laitoksen vakiintuneet ruokalistat.

Henkilökunta vastasi, että lapset voivat tuoda esille toiveitaan yhteisen tekemisen suhteen. Lapset voivat ehdottaa yhteistä jalkapallon pelaamista, tai esittää toiveita perhetapaamisten tai yksilötapaamisten sisältöön. Lapsi voi vaikuttaa siihen, osallistuuko työskentelyyn vai ei.

Toisaalta vastauksissa tuli esille, että henkilökunta suunnittelee toiminnan, ja lapsilla on siihen melko vähän vaikutusvaltaa. Myös lasten toiveiden selvittämisen tapaa pohdittiin vastauksissa.

Toiveena mulla olisi, että voisivat vaikuttaa enemmän yhteisen illan sisältöön, mutta tällä hetkellä vuorossa olevat ohjaajat suunnittelee sen.

Lasten mielipiteitä kysytään aika vähän ohjaajien toimesta suoraan, vaan usein ne asiat kiertää vanhempien kautta.

Henkilökunta toi vastauksissaan esille perhekuntoutuksen prosessin kokonaisuudessaan. Vastauksissa todettiin, että lapset eivät voi vaikuttaa siihen, että perhekuntoutukseen ylipäätään tullaan. Lapset eivät myöskään voi vaikuttaa siihen, mitkä ovat ne perheen asiat, joiden kanssa perhekuntoutusjaksolla työskennellään. Henkilökunta totesi, että lapset eivät voi vaikuttaa jakson pituuteen, eivätkä siihen, keitä muut kuntoutuksessa samaan aikaan ovat perheet ovat. On sattumaa, onko muissa perheissä samanikäistä tai samanhenkistä seuraa. Isompien lasten kohdalla mainittiin, että perhekuntoutuksessa oleva lapsi ei voi vaikuttaa siihen, että hän pääsisi vapaasti kulkemaan ulos ja sisään. Perhekuntoutuksessa ovet ovat aina lukittuna ja vain vanhemmillä on avaimet.

Henkilökunnan haastattelun toisena teemana oli omaohjaajatyöskentely. Ensimmäisenä kysyttiin kokemuksia lasten yksilötapaamisista. Kaikki haastateltavat olivat tavanneet lapsia yksilötapaamisilla, ja he kertoivat tapaamisilla tehneensä monenlaisia asioita lapsen kanssa. Vastauksissa tuli esille, että haastateltavat yhdistivät useimmiten keskustelun erilaisiin toimintallisiin menetelmiin, kuten piirtämiseen, ulkoiluun, erilaisiin liikuntamuotoihin, peleihin ja leikkeihin. Henkilökunta mainitsi tunnetyöskentelyn, toimintakyvyn arvioinnin, hienomotoriikan harjoittelut ja arjen rakenteet. Vastauksissa mainittiin erilaisia menetelmiä, kuten Nalle-kortit, Lapsen oma kirja, Vahvuus-kysely, Turvataito-menetelmät sekä Neuvokas perhe ja Värihautit-sivustoilta löytyvät materiaalit. Myös perhekuntoutusprosessin käsittely mainittiin vastauksissa.

Me on keskusteltu perheen tilanteesta ja tavoitteista, siitä miksi täällä ollaan.

Tapaamisiin liittyen henkilökunnalta kysyttiin, miten lapsi on saanut vaikuttaa tapaamisen sisältöön. Vastauksissa tuli esille, että ohjaajat olivat yleensä suunnitelleet tapaamisen aiheen ja mahdolliset käytettävät menetelmät etukäteen. Tapaamistilanteessa lapsella oli kuitenkin mahdollisuus vaikuttaa tapaamisen kulkuun ja sisältöön.

Ohjaajalla on ennakkoajatus tapaamiselle, mutta lapsi voi valita tavan tai toiminnan.

Lapsi saa valita yhden mieluisan tekemisen siihen alkuun, sitten tehdään se suunniteltu työskentely, vaikka joku menetelmä, ja sitten lopussa lapsi saa vielä tehdä jotain mieluisaa juttua, vaikka keinua terapiakeinussa.

Henkilökunnan vastauksissa tuli esille kahden vaihtoehdon tarjoaminen lapselle, lapsen toiveiden kuuleminen, yhteistyön merkitys, intuitio, lapselle tärkeistä asioista keskusteleminen ja lapsen turvallisuudentunteen tärkeys. Henkilökunta kertoi haastattelewansa vanhempia ennen lapsen ensimmäistä yksilötapaamista selvittääkseen lapsen kiinnostuksen kohteita. Henkilökunta pyrki kuulostelemaan ja tutustumaan lapseen ennen tapaamista. Vastauksissa nousi esille lapsen itsemääräämisoikeus ja siihen vaikuttaminen. Lapsi voi myös vaikuttaa osallistuuksensa tapaamiseen, ja millä tavoin osallistuu.

Lapsi pääsee vaikuttamaan siihen, jos lapsella on sellainen päivä, että hän ei kykene siihen tapaamiseen, eikä missään nimessä halua lähteä, niin silloin ei lähdetä, ei koskaan pakolla lähdetä.

Jos on tarkoitus keskustella, niin sanon että ei ole pakko puhua. On lupa olla hiljaa ja puhua sen verran kuin haluaa.

Omaohjaajatyöskentelyyn liittyen henkilökunnalta kysyttiin, ”miten perhekuntoutuksen lapset tietävät, kuka tai ketkä ovat heidän perheensä omaohjaajia?” Kaikki haastateltavat vastasivat, että tietävät hyvin. Perusteluina tähän vastauksissa todettiin, että perhekuntoutusjakson alkaessa omaohjaajat esittäytyvät, työskentely on tiivistä, omaohjaajat ovat hyvin paljon perheen kanssa ja heistä puhutaan aloitusneuvottelussa. Omaohjaajat toistuvat myös vanhempien puheissa lasten kanssa. Omaohjaajien tietämisen koettiin olevan ikäsidonnaista, vastauksissa mainittiin, että joskus jo kolme-neljävuotiaat tietävät, ja kouluikäiset tietävät varmasti. Vastauksissa mainittiin, että vaikka lapsi ei muistaisi omaohjaajaa nimeltä, pienemmätkin osaavat näyttää omaohjaajan perhekuntoutuksen henkilökunnan valokuvista. Tässä yhteydessä mainittiin lisäksi, että lasten on usein hankala tietää mikä on perhekuntoutuksen sairanhoidajan ja toimintaterapeutin rooli. Pienet lapset saattavat mieltää kaikki työntekijät ”omina ohjaajina”, koska kokevat kaikkien aikuisten olevan yhtä lailla auttamassa.

Henkilökunnalta kysyttiin heidän näkemyksiään siitä, miten he ottavat työssään lasten mielipiteitä huomioon, ja mikä siihen vaikuttaa. Vastauksissa tuli esille lapsen mielipiteiden huomioiminen työskentelytavassa tai -tyylissä, sekä lapsen esille nostamaan teemaan tarttuminen. Työskentelyyn voi sisällyttää elementtejä, joista lapsi pitää. Vastauksissa mainittiin lapsen haastaminen sopivalla tavalla. Lapsen mielipide koettiin tärkeäksi kuulla ja ottaa huomioon. Samalla oli tärkeää viedä prosessia eteenpäin ja auttaa lasta kehittymään, ja oppimaan uusia taitoja tai toimintatapoja. Arkiryhtiin ja arjen toimintoihin liittyviä asioita tuotiin esille vastauksissa.

En ota huomioon sellaista mielipidettä, että lapsi sanoo, että ei halua syödä eikä nukkua, koska ne kuuluvat päivän rakenteeseen ja rytmiin.

Otan huomioon vaikka sen, jos lapsi sanoo että ei heti koulun jälkeen jaksa tehdä läksyjä, vaan haluaa levätä ensin ja tehdä sitten läksyt.

Vastauksissa tuli esille, että henkilökunta huomioi turvallisuuden ja yleiset säännöt. Mielipiteitä ei voida huomioida, jos niistä aiheutuu lapselle tai muille vaaraa, tai ne ovat sääntöjen vastaisia. Lapsen on mentävä sovitusti kouluun tai päiväkotiin, mutta mikäli lapsen mielipide on, että hän ei sinne halua mennä, syyt pyritään selvittämään. Jos lapsi vastustaa jonkin teeman käsittelyä, henkilökunta pyrkii löytämään tähän lapselle mieluisia ja luontaisia tapoja. Henkilökunnan vastauksissa tuli esille näkemyksiä siitä, että lasten mielipiteiden huomioimisessa olisi parannettavaa.

Aika paljon me tässä työssä tavataan aikuisia, ja kuullaan aikuisten mielipiteitä siitä, miten asioiden pitäisi toimia, ja siinä mielessä voisi enemmänkin ottaa huomioon niitä lasten mielipiteitä.

Pitäisi ottaa enemmän huomioon, eikä tehdä niin suorittamalla omaa työtään.

Kolmantena teemana henkilökunnan haastattelussa oli osallisuus ja neuvottelut. Ensimmäisenä kysymyksenä henkilökunnalta kysyttiin, miten perhekuntoutuksen neuvotteluissa huomioidaan lasten osallisuus. Vastauksissa tuli esille kokemus siitä, että lapsi on harvoin mukana neuvotteluissa, vaikka lain mukaan häntä pitäisi niissä kuulla. Henkilökunta vastasi, että neuvotteluissa on usein vain aikuiset mukana, ja lähtökohtaisesti oletetaan, että nämä ovat aikuisten asioita. Vastauksissa tuli esille, että joskus neuvottelussa puhutaan vain aikuisista ja aikuisten asioista, vaikka neuvottelussa pitäisi puhua lapsesta päähenkilönä. Neuvottelujen todettiin usein olevan sellaiseen aikaan, että lapset ovat koulussa tai päiväkodissa. Lapsen ikä tuli myös esille vastauksissa.

Vauva tai pieni lapsikin olisi hyvä ottaa mukaan neuvotteluun, jotta pysyy mielessä miten kaikki asiat liittyy siihen lapseen, ja mitä se tarkoittaa sille lapselle, ja miten se on osallinen siihen tilanteeseen, eikä unohduta puhumaan liian aikuisten asioista.

Aika hyvin jos on isompi lapsi, noin 10-12-vuotias, niin otetaan mukaan neuvotteluun.

Henkilökunta toi vastauksissaan esille, että lapsi voisi olla osan aikaa neuvottelussa, koska ei välttämättä jaksaa olla koko aikaa. Usein neuvottelussa puhutaan myös asioista, joista lapsen ei ole tarpeellista kuulla, kuten vanhempien päihde- tai parisuhdeasioista. Vastauksissa nousi esille henkilökunnan näkemys siitä, että lasten osallistuminen neuvotteluihin koetaan tärkeäksi, ja siihen on pyrkimys, mutta asia ei toteudu tällä hetkellä näiden ajatusten mukaisesti.

Henkilökunnalta kysyttiin heidän näkemystään osallisuudesta kysymyksellä ”mitä osallisuus käsitteenä sinulle merkitsee?” Vastauksissa tuli esille yksilöön, perheeseen, yhteisöön ja järjestelmiin liittyviä asioita. Yksilöön liittyvinä asioina henkilökunta mainitsi osallisuuden olevan mahdollisuutta olla mukana itseään koskeissa keskusteluissa ja päätöksenteossa. Osallisuus koettiin mahdollisuutena vaikuttaa. Vastauksissa tuli esille toimijuuden vahvistuminen, voimaantuminen ja myönteisen minäkuvan vahvistuminen. Vastauksissa mainittiin, että on

oltava näkyvä ollakseen osallinen. Myös osallisuuden ja osallistumisen yhteys tuli esille henkilökunnan vastauksissa.

Jos osallistuu johonkin, silloin joutuu olemaan osallinen.

Osallisuus on sitä, että on jossakin tilanteessa läsnä fyysisesti tai henkisesti.

Henkilökunta toi vastauksissaan esille osallisuuden yhteyden perheeseen ja yhteisöön. Osallisuuden mainittiin olevan kuulumista johonkin ryhmään ja olevan yhteisöllistä. Vastauksissa mainittiin osallisuuden olevan perhedynamiikassa, ja lapsen osallisuus erilaisissa perheenjäsenen rooleissa tuotiin esille. Vauvan osallisuuden mainittiin olevan sitä, että vanhempi mentalisoi lasta ja lapsen näkökulmaa mielessään. Henkilökunnan vastauksissa tuli lisäksi esille perhekuntoutusprosessi ja lastensuojelujärjestelmä.

Voi olla perheen sisäistä, tai laajemmin osallisuutta lastensuojeluprosessissa. Lastensuojelu voi myös rajoittaa vanhempien osallisuutta.

Systeeminen järjestelmä, joka on perhejärjestelmä ja kuntoutusjärjestelmä sisäkkäin tässä yhteisössä.

Osallisuuden käsitteestä kysyttäessä henkilökunta mainitsi perhekuntoutuksen toimintaan ja työskentelyyn liittyviä asioita. Vastauksissa tuli esille, että osallisuuden toivotaan nousevan aina siitä asiakasryhmästä, joka perhekuntoutuksessa kulloinkin on, eikä sitä määriteltäisi ulkopuolelta. Vastauksissa mainittiin perheiden toiveiden, halujen ja innostuksen huomioiminen, sekä työskentelyn tapahtuminen vanhempien kautta. Myös lasten mielipiteiden huomioiminen nousi esille.

Osallisuuteen liittyen henkilökunnalta kysyttiin, mitä lastensuojelulaki määrittää osallisuudesta? Henkilökunta vastasi, että lastensuojelulaissa on suorat ohjeistukset, jotka määrittelevät perhekuntoutuksen toimintaa ja lapsen osallisuutta. Vastauksissa mainittiin, että lapsella on oikeus tulla kuulluksi ikätasoon sopivalla tavalla perheen asioissa, ja lapsella on oikeus vaikuttaa. 12-vuotiaan lapsen päätävävalta omissa asioissaan tuotiin esille. Henkilökunta mainitsi, että lapsen mielipiteet ja näkemykset tulee kirjata asiakastietojärjestelmään erilaisiin asiakasdokumentteihin. Lapsella on oikeus nähdä omat tietonsa.

Lapsella on oma ääni koko työskentelyn läpi.

Kaikki on osallisia ikätasoisesti omaan lastensuojeluprosessiinsa.

Henkilökunta vastasi, että lastensuojelulain määritelmä osallisuudesta liittyy lapsen arkeen ja hyvinvointiin. Vastauksissa mainittiin, että lapsella on oltava turvallinen elämä, lasta pitää suojella, lapsella on mahdollisuus vaikuttaa ikätasoisesti omaan arkeensa, sekä oikeus

myönteisiin ihmissuhteisiin. Osassa vastauksista vastaaja koki, että hänellä ei ollut kunnolla tietoa tästä asiasta, tai hän vastasi, ettei tiedä mitä laki oikeasti määrittää osallisuudesta.

Henkilökunnalta kysyttiin, miten perhekuntoutuksen lapset voivat vaikuttaa omaan osallisuuteensa? Vastauksissa nousi esille aikuisten toimintaan liittyviä asioita, kuten lapsen mielipiteen kysyminen ja kuuleminen aikuisen toimesta, aikuisen mentalisaatiokyky, vaihtoehtojen tarjoaminen lapselle, lapseen ja perheeseen tutustuminen ja työskentelyyn vaikuttaminen. Vastauksissa mainittiin, että lapset voivat vaikuttaa arjen osallisuuteensa. Lapset voivat tehdä vuorovaikutusaloitteita, joihin vastataan myönteisesti. Vanhempien ja aikuisten merkitys nousi vastauksissa esille.

Isompien lasten on helpompi toteuttaa itse, pienemmällä menee vanhempien kautta ja se on vanhempien vastuulla. Työntekijät auttavat vanhempia siinä, mitä asioita lapsi voi valita ja mihin voi vaikuttaa.

On aikuisen tehtävä varmistaa, että se tapahtuu. Aikuisen on pyydettävä ja houkuteltava lasta mukaan osaksi sitä osallisuutta.

Henkilökunnan vastauksissa nousi esille pohdintaa siitä, että lapsi, joka osaa sanoittaa ääneen toiveitaan ja ajatuksiaan, pystyy vaikuttamaan omaan osallisuuteensa. Haastateltavat miettivät, otetaanko näitä toiveita riittävästi huomioon. Vastauksissa pohdittiin, tarjoaako henkilökunta osallisuuden mahdollisuuksia lapsille niin paljon kuin pitäisi. Vastauksissa mainittiin, että tässä on parannettavaa, ja lapset voivat vaikuttaa osallisuuteensa melko huonosti tai liian vähän tällä hetkellä.

Jatkokysymyksenä edelliseen henkilökunnalta kysyttiin, ”miten perhekuntoutuksessa toteutuu lasten osallisuus?” Vastauksissa oli erilaisia näkemyksiä. Osassa vastauksia osallisuuden koettiin toteutuvan riittävällä ja hyvällä tavalla, osassa vaihtelevasti, ja osassa huonosti tai ei riittävällä tavalla. Vastauksissa tuotiin esille, että osallisuuden toteutumiseen pitäisi pyrkiä, koska lastensuojelulakikin velvoittaa siihen. Henkilökunta toi esille, että kuntoutusta toteutetaan usein vanhempien näkökulmasta, vanhemmat päättävät monista kuntoutukseen liittyvistä asioista ja luovat suuntaviivoja. Vastauksissa mainittiin lasten osallisuuden toteutuvan siten, että lapsia kunnioitetaan yksilöinä, heidän mielipiteitään kuullaan ja huomioidaan, ja lapset ovat osa perhekuntoutuksen yhteisöä.

Vastauksissa nousi esille, että osallisuus rakentuu suhteen kautta, ja sen toteutuminen on työntekijäkohtaista, tai vaihtelee työntekijästä ja perheestä riippuen. Henkilökunta mainitsi, että perhetapaamisia ja lapsiin kohdistuvaa työskentelyä pitäisi olla enemmän, jotta lasten osallisuuden kokemus vahvistuisi. Myös neuvotteluihin osallistuminen nousi esille. Vastauksissa pohdittiin osallisuuden tasoja, ja osallisuuden ja osallistumisen yhteyttä.

Koetaan, että lapsi on osallinen sen takia, että teemme jotain sen kanssa, mutta silloin ollaan vielä aika pinnallisella tasolla.

Joskus lapset on selkeä osa koko työskentelyä, joskus eivät ole niin konkreettisesti mukana.

Haastattelun viimeisenä kysymyksenä henkilökunnalta kysyttiin, mitä he haluaisivat muuttaa perhekuntoutuksessa lasten näkökulmasta. Vastauksissa nousi esille perhekuntoutuksen ryhmätoiminta. Henkilökunta mainitsi, että tällä hetkellä kaikki perhekuntoutuksen ryhmät ovat vain vanhemmille. Henkilökunta toi esille, että ryhmiä voisi toteuttaa myös lapsille, sekä yhteisesti vanhemmille ja lapsille. Lisäksi vastauksissa tuotiin esille lasten osallistuminen perhekuntoutuksen yhteiseen viikkokokoukseen, tai oman viikkokokouksen järjestäminen lapsille. Myös lasten säännönmukainen osallistuminen perheen neuvotteluihin nousi tässäkin kohdassa esille. Henkilökunta toi esille lasten keskinäiset kaverisuhteet kuntoutusjaksolla, sekä yhteisen illan suunnittelun lasten ideoiden pohjalta. Myös perhekuntoutuksen prosessi tuotiin esille.

Haluaisin muuttaa koko perhekuntoutuksen prosessin ajattelun lapsen tasolle, ja prosessi siinä prosessikaaviossa olisi suunniteltu lapsen näkökannalta.

Lapsi olisi selkeästi tietoinen miksi kuntoutuksessa ollaan, ja olisi siinä alkuvaiheessa säännönmukaisesti mukana tutustumisessa, alkuinfossa ja ensimmäisessä perhetapaamisessa.

Henkilökunta toi esille, että perhekuntoutuksessa voisi olla enemmän iloa ja leikkiä, yhteisiä leikkejä lasten kanssa, enemmän videotyöskentelyä, ja lapsen elämäntarinan voisi tuoda paremmin näkyville. Vastauksissa mainittiin, että tällä hetkellä kuntoutusjakson päättyessä asiakaspalautetta kerätään vain vanhemmilta, ja lapsille olisi hyvä olla oma palautejärjestelmä. Lisäksi mainittiin, että lapsille pitäisi järjestää enemmän aikaa ja heitä pitäisi tavata enemmän, jotta heidän mielipiteensä ja näkemyksensä tulisi paremmin kuulluksi.

Haastattelun lopuksi henkilökunnalta kysyttiin vielä muita ajatuksia, näkemyksiä tai kehittämissuhteita perhekuntoutuksen toimintaan tai osallisuuteen liittyen. Vastauksissa nousi esille konkreettisia asioita, kuten omaohjaajatyöskentelyyn ja toimintaan liittyviä kehittämissuhteita.

Jos ohjaajalla on ison asunnon perhe, ei sen tarvitsisi ottaa toista perhettä. Ja vauvaperheitä voisi olla samalla ohjaajalla kaksi tai kolme, koska heidän kanssaan voisi olla vaikka ryhmässä. Ja kun tulee uusi perhe ja mietitään, kuka on omaohjaaja, pelkästään se ei saisi ratkaista, kenellä on tilaa. Pitäisi huomioida ohjaajien vahvuuksia ja koulutuksia.

Voisi olla enemmän retkiä, luonnossa toimimista ja siellä vuorovaikutustaitojen harjoittelua.

Henkilökunta mainitsi kehittämissuhteita neuvotteluiden järjestelyihin liittyen. Vastauksissa mainittiin, että neuvottelut voisivat olla lapsilähtoisempiä neuvotteluhuoneen valinnasta lähtien. Varsinaisen kokoushuoneen sijasta neuvottelut voisi pitää perheen asunnossa tai

toimintaterapiahuoneessa, ja siellä voisi olla tarjolla pientä syötävää tai juotavaa. Lapselle olisi hyvä olla tarjolla jotakin oheistoimintaa, kuten piirtämistä tai askartelua.

Lisäksi kehittämissuhteissa tuli esille, että lapsia huomioitaisiin enemmän yksilöllisesti, kuin määriteltäisiin ikätason kautta tämän osaamista. Työvuoron alkaessa voisi suunnitella, kuka työntekijä vastaa mistäkin perheestä vuoron aikana. Vastauksissa mainittiin myös inhimillisyyden ja empatian merkitys. Osassa vastauksissa nousi esille vanhempiin liittyviä asioita, ja ajatuksia kehittämissuhteiden käyttöönotosta.

Lasten osallisuuden toteutumisesta ei voi puhua ilman vanhempia, koska vanhemmat ovat koko ajan siinä aika isossa roolissa, ja kaiken mitä lapsi tarvitsee, niin sen tiedon ja taidon meidän pitäisi ujuttaa vanhempiin.

Esimerkiksi jos tulisi silleen, että jos tässä tehdäänkin nyt joku kehityshanke taas, että lapset niinku osallistetaan, niin me ei voida sitä tehdä. Mä vastustan sitä, että me tehtäisiin se nyt ilman niitä vanhempia, koska ne on tässä niin kun niin oleellisena osana myöskin.

Vastauksissa pohdittiin, onko kaikenikäisillä lapsilla samat mahdollisuudet osallisuuteen. Henkilökunta toi esille, että isommat lapset, jotka osaavat puhua, pystyvät kertomaan mitä haluavat, mutta pienemmällä lapsilla ei ole samanlaista mahdollisuutta. Henkilökunta pohti, vastataanko perhekuntoutuksessa melko kapealla sektorilla lasten toiveisiin. Vastauksissa ehdotettiin myös koko perhekuntoutuksen struktuurin rakentamista siten, että lasten mielipiteet, ajatukset ja näkemykset tulisivat enemmän esille perusarjessa.

9 Johtopäätökset

Tutkimuskysymyksenä oli ” Miten perhekuntoutuksen henkilökunta, ja asiakkaana olevat lapset, nuoret ja heidän vanhempansa kokevat lasten ja nuorten osallisuuden toteutuvan?” sekä ”Millaisia kehittämissuhteita he tuovat esille?” Aineiston perusteella lapset ja nuoret kokivat osallisuutensa toteutuvan perhekuntoutuksessa vaihtelevasti. Lapsen tai nuoren ikä ja yksilölliset luonteenpiirteet vaikuttivat hänen viihtyvyyteensä ja osallisuuden kokemukseensa perhekuntoutuksessa. Alakouluikäiset lapset kokivat, että heidän arkensa ei juuri ollut muuttunut, ja he kokivat mielipiteensä tulleen kuulluksi. Teini-ikäiset sen sijaan kokivat perhekuntoutuksessa olemisen ikävänä pakkona, joka vaikutti arkeen ja elämään rajoittavasti. Teini-ikäiset kokivat myös vaikutusmahdollisuutensa vähäisempinä kuin nuoremmat lapset. Aineiston perusteella yhteistä kaikenikäisille lapsille ja nuorille oli se, että lapset tiesivät perheensä omaohjaajat, ja tapaamiset heidän kanssaan oli koettu mielekkäiksi.

Aineiston perusteella vanhemmat kokivat lasten ja nuorten osallisuuden toteutuvan perhekuntoutuksessa mielipiteiden kysymisen ja toiminnassa mukana olemisen kautta. Vanhemmat kokivat osallisuutta olevan myös sen, jos lapsi oli valinnut olla osallistumatta tapaamiseen tai

yhteiseen iltaan. Vanhemmat kokivat tämänkaltaisen lapsen tai nuoren valinnan mahdollisuuden tärkeäksi. Myös Hyvärinen ja Pösön (2018, 75-78) mukaan lapsella on aina oikeus olla osallistumatta ilman että siitä on hänelle negatiivisia seurauksia. Lapsen tehdessä tämän valinnan on hän ollut mukana vaikuttamassa ja päättämässä omaa elämäänsä koskevista asioista. Lapsella on mahdollisuus saada tunnepohjainen kokemus osallisuudestaan, vaikka valintana olisi-kin olla osallistumatta. (Hyvärinen ja Pösö 2018, 75-78.)

Aineiston perusteella samoin kuin lapset, myös vanhemmat kokivat lasten iän ja luonteenpiirteiden vaikuttavan lapsen yleiseen viihtyvyyteen perhekuntoutuksessa. Vanhemmat kokivat, että perhekuntoutuksen henkilökunta oli huomionnut lasten erityispiirteitä ja kiinnostuksen kohteita, ja suunnitellut toimintaa sen pohjalta. Vanhemmilla oli kuitenkin myös kokemus, että henkilökunnalla oli erilaisia näkemyksiä ja tapoja huomioida lapsia. Aineistosta ei kuitenkaan tullut esille, miten tämä näyttäytyi perhekuntoutuksen arjessa ja toiminnoissa, ja koettiinko sillä olevan merkitystä. Vanhemmilla oli kokemus, että lapsilla oli ollut riittävät vaikutusmahdollisuudet perhekuntoutuksessa, ja he olivat voineet vaikuttaa erityisesti omaan vapaa-ajan tekemiseensä.

Aineiston perusteella vanhemmat eivät kokeneet lasten osallistumista perhekuntoutusjakson neuvotteluihin välttämättömänä. Vanhemmat ajattelivat neuvotteluiden olevan enemmänkin aikuisten asioita, joiden sisällöstä ja päätöksistä voi kertoa lapselle jälkepäin. Aineistosta ei tullut esille, ajattelivatko vanhemmat kertomisen olevan vanhempien vai henkilökunnan tehtävä. Haastatellut vanhemmat olivat kokeneet neuvottelut itselleen usein epämieluisina tai stressaavina tilanteina. Vanhemmat eivät halunneet näihin tilanteisiin lapsia mukaan.

Vanhemmat kokivat tärkeäksi, että lapsi on tietoinen neuvotteluissa puhutuista asioista, etenkin siitä, kuinka kauan perhekuntoutuksessa ollaan, ja muista arjen käytäntöihin liittyvistä asioista. Aineistosta ei noussut esille, että vanhemmat olisivat kokeneet yhtä tärkeiksi kertoa esimerkiksi neuvottelussa sovituista kuntoutusjakson tavoitteista, tai perhekuntoutusprosessista osana heidän lastensuojelupalveluaan. Aineiston perusteella vanhemmat kokivat, että neuvotteluissa toteutui lapsen sosiaalinen osallisuus, joka Kallisen ja Pirskasen (2022, 27) mukaan liittyy juuri arjen toimintoihin, yhteisöllisyyteen ja kokemuksellisuuteen. Sen sijaan lapsen palveluosallisuus, joka Kallisen ja Pirskasen (2022, 27) mukaan on yksilön mahdollisuutta olla mukana vaikuttamassa itseään koskevista palveluprosesseista, jäi aineiston perusteella vähemmälle. (Kallinen ja Pirskanen 2022, 27.)

Aineiston perusteella siinä, miten henkilökunta koki lasten ja nuorten osallisuuden toteutuvan perhekuntoutuksessa, oli vaihtelevuutta. Osa henkilökunnasta koki osallisuuden toteutuvan hyvällä ja riittävällä tavalla, osa vaihtelevasti, ja osa koki, ettei osallisuus toteudu riittävästi. Yhteistä henkilökunnan kokemuksille oli se, että kaikkien haastateltavien mielestä lasten ja nuorten osallisuuteen pitäisi pyrkiä, ja osallisuus pitäisi huomioida perhekuntoutuksen

toiminnoissa ja arjessa. Aineiston perusteella henkilökunnalla oli kuitenkin erilaisia näkemyksiä siitä, mitä osallisuudella tarkoitetaan, ja miten lasten ja nuorten osallisuus perhekuntoutuksessa näkyy, tai miten sen tulisi näkyä. Henkilökunta koki toteuttavansa lasten ja nuorten osallisuutta kysymällä lasten mielipiteitä, ja pyytämällä heiltä ideoita tapaamisiin tai yhteisen illan sisältöön. Osallisuuden koettiin toteutuvan myös työskentelyssä vanhempien kanssa, ja vanhemman pohtiessa ja mentalisoidessa lasta mielessään. Aineiston perusteella tämä oli tärkeää erityisesti vauvaikäisten ja taaperoikäisten kanssa, jotka eivät vielä pysty itse puhumaan ja sanoittamaan toiveitaan.

Henkilökunnan kokemuksen mukaan lasten ja nuorten osallisuuden toteutumiseen tarvitaan aikuisia olemaan osallisuuden välittäjinä tai mahdollistajina. Myös Kallisen ja Pirskasen (2022, 25-26) mukaan aikuisilla on merkittävä rooli lasten osallisuuden toteutumisessa. Aikuisen aito kiinnostus ja halu kuulla lapsen mielipiteitä on edellytyksenä lasten osallisuudelle. Toisaalta taas tarkasteltaessa lasten osallisuutta Horellin (1994) tikapuu- tai porrasmallin pohjalta, (Flöjt 2000, 2-3) lasten osallisuus toteutuu vielä melko vähäisellä tasolla silloin, kun aikuiset kysyvät hänen mielipiteitään ja pyytävät osallistumaan aikuisten suunnitelmiin. Horellin (1994) mallissa lapsilla pitäisi olla mahdollisuus luoda omia suunnitelmiaan, joissa aikuiset olisivat vain apuna, jotta saavutettaisiin osallisuuden korkein taso. (Kallinen ja Pirskanen 2022, 25-26; Flöjt 2000, 2-3.)

Aineiston perusteella henkilökunta koki osallisuuden ja osallistumisen olevan hyvin lähellä toisiaan, ja ne miellettiin ajoittain samaksi asiaksi. Kuvaillessaan aineistossa lasten osallisuuden toteutumista, henkilökunta kuvaili usein toimintaa ja lasten mukana oloa erilaisissa tilanteissa ja tapahtumissa. Osallisuuden koettiin toteutuvan myös aikuisten suunnitellessa toimintaa lapsilähtöisesti. Tällöin kyse on kuitenkin Pajulammin (2014, 141-142) mukaan osallistumisesta, joka ei automaattisesti takaa osallisuuden tunnetta tai kokemusta yksilölle. Osallistuminen voi johtaa osallisuuteen, mutta kyse on aina yksilöllisestä kokemuksesta. Aineistosta tuli kuitenkin esille, että henkilökunta tarkastelee kriittisesti osallisuuden ja osallistumisen yhtäläisyyttä, ja kokevat, että tavoitteena on pyrkiä kohti aitoa ja kokemuseräistä osallisuutta. (Pajulammi 2014, 141-142.)

Perhekuntoutuksen neuvottelukäytännöt mietityttivät henkilökuntaa. Aineiston perusteella henkilökunta koki, että lapset eivät osallistu perhekuntoutuksessa läheskään aina perheensä aloitus-, väli- tai loppuneuvotteluihin. Lasten osallistuminen koettiin tärkeäksi ja henkilökunta haluaa pyrkiä siihen, mutta näin ei kuitenkaan aina tapahdu. Aineistosta ei tullut esille selkeää syytä miksi näin on. Yhtenä syynä aineistossa mainittiin, että neuvottelut ovat usein lasten ollessa päiväkodissa tai koulussa. Aineiston mukaan henkilökunnalla oli hyvä käsitys siitä, mitä lastensuojelulaki määrittää lapsen oikeuksista omiin asioihinsa. Lastensuojelulaki (417/2007) korostaa lapsen mielipiteen selvittämistä ja oikeutta olla ikätasoisesti mukana

päättämässä itseään koskevissa asioissa. Perhekuntoutuksen henkilökunta koki lastensuojelulain merkityksen toiminnassa tärkeäksi. (Lastensuojelulaki 2007.)

Lasten osallistuminen neuvotteluihin on ollut perhekuntoutuksessa kehittämiskohteena vuonna 2019, jolloin se nostettiin esille yhdeksi kehittämiskohteeksi Reetta Toivosen opinnäytetyössä. Tällöin perhekuntoutukseen luotiin uusia neuvottelukäytäntöjä, joilla haluttiin varmistaa lasten osallistuminen neuvotteluihin, sekä parantaa lasten viihtyvyyttä niissä. Toivosen opinnäytetyön kehittämisosassa on kirjattu käytännöksi, että neuvottelut järjestetään ensisijaisesti toimintaterapiahuoneessa, jossa lapsilla on mahdollisuus leikkiä samalla, sekä heille tarjotaan mehua ja keksiä. Toivosen opinnäytetyössä kehittäjäryhmä on myös todennut, että lapsille on kerrottava mistä tulevassa neuvottelussa on kyse, ja on selvítettävä, mitkä ovat lapselle tärkeitä asioita tulevassa neuvottelussa käsitellä. (Toivonen 2019, 31.) Aineiston perusteella nämä vuonna 2019 luodut käytännöt eivät ole jääneet pysyviksi tavoiksi perhekuntoutukseen, vaikka halua ja pyrkimystä on ollut. Henkilökunnassa on ollut myös melko paljon vaihtuvuutta vuoden 2019 jälkeen.

Aineistosta nousi esille useita kehittämis ehdotuksia niin henkilökunnan, kuin lasten ja vanhempienkin taholta. Henkilökunta esitti aineistossa kehittämis ehdotuksen, jossa neuvottelut toteutuisivat lapsilähtöisemmin ja lasten osallistuminen olisi säännönmukaisempaa. Muita henkilökunnan kehittämis ehdotuksia olivat ryhmätoiminnan kehittäminen siten, että vanhempainryhmien lisäksi järjestettäisiin myös lapsi-vanhempi- tai lastenryhmiä. Lisäksi lasten osallistuminen viikkokokoukseen tai lasten oma kokous olisivat keinoja lisätä lasten vaikutusmahdollisuuksia. Aineiston perusteella henkilökunta koki, että lasten osallisuutta lisääisivät myös monipuolisempi lapsilähtöinen toiminta, sekä lasten aktiivisempi huomiointi ja mukaanotto koko perhekuntoutusprosessissa.

Vanhempien kehittämis ehdotukset liittyivät yhteiseen tekemiseen. Vanhemmat toivoivat enemmän yhteistä ulkoilua ja retkiä henkilökunnan kanssa. Lisäksi vanhemmat toivoivat enemmän yhteisten iltojen kaltaista vapaampaa toimintaa, joissa perheet ovat yhdessä ja saavat vertaistukea toisiltaan. Lasten ja nuorten kehittämis ehdotukset liittyivät enimmäkseen perhekuntoutuksen tiloihin ja asuntojen sisustukseen ja varusteluun, tai tarjolla olevaan ruokaan. Aineistosta ei juuri noussut esille lasten toiveita toiminnan tai työskentelyn suhteen, vaan siihen kerrottiin olevan pääosin tyytyväisiä. Aineiston perusteella lapset kokivat, että perhekuntoutuksesta oli ollut apua heidän perheelleen.

10 Pohdinta

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää ja kuvailla, miten lasten ja nuorten osallisuuden toteutuminen koettiin ympärivuorokautisessa perhekuntoutusyksikössä. Tarve selvitykselle nousi

työyhteisöstä. Olen työskennellyt kyseisessä perhekuntoutusyksikössä puolentoista vuoden ajan ja huomasin usein työtiimimme käyvän keskusteluja aiheeseen liittyen. Keskusteluissa nousi usein esille se, miten perhekuntoutuksessa perheiden vanhemmilla on monenlaisia haasteita ja he ovat usein hyvin tarvitsevia. Huomasin työryhmän pohtivan usein sitä tosiasiaa, että perhekokonaisuudessa ja lasten hyvinvoinnissa vanhempien merkitys on ensisijainen, ja työskentely heidän kanssaan hyödyttää suoraan myös lapsia. Kuitenkin perhekuntoutus on lastensuojelulain alaista toimintaa, jossa nimellisenä asiakkaana on lapsi. Työryhmämme kävi keskusteluja, joissa pohdimme, kuinka paljon tapaamme lapsia, onko toimintamme lapsille mieluisaa, ja miten lapsi asettuu koko perhekuntoutusprosessiin.

Opinnäytetyön aineistoa tarkastellessa, ja tulosten analysointivaiheessa vahvistui käsitys siitä, että osallisuus on hyvin henkilökohtainen kokemus. Kokemus osallisuudesta voi vaihdella samassa tilanteessa olevien kesken merkittävästi. Lapset kokivat samat asiat hyvinkin eri lailla. Haastateltujen vanhempien eräs näkökulma oli myös se, että osallisuutta on myös lapsen valinta olla osallistumatta. Haastatelluilla vanhemmilla oli monipuolinen käsitys osallisuudesta, ja sen erilaisista toteutumismahdollisuuksista. Vanhempien näkemykset näyttäytyivät melko yksimielisinä. Henkilökunnan määritelmässä osallisuudelle ja sen toteutumiselle taas oli paljonkin vaihtelevuutta ja hyvin erilaisia näkemyksiä.

10.1 Luotettavuuden arviointi

Opinnäytetyöni käynnistyi syksyllä 2022 aiheen valinnalla ja työelämäkumppanin kanssa käydyillä keskusteluilla. Halusin varata opinnäytetyöprosessiin riittävästi aikaa, koska siihen sisältyi tutkimusluvan hakeminen ja teemahaastattelut yksilöhaastatteluina. Haastattelujen edetessä keväällä 2023 huomasin myös, että tutkimusaineistoa kertyi runsaasti, joten analysointivaiheeseenkin oli varattava riittävästi aikaa. Opinnäytetyöprosessi eteni kokonaisuudessaan suunnitellusti, ja riittävän väljä aikataulu mahdollisti keskittymisen kiireettömään raportin kirjoittamiseen kesällä 2023.

Laadullinen tutkimus sopi opinnäytetyön menetelmäksi, koska tarkoitus oli tutkia melko pienen, ennalta valikoidun joukon mielipiteitä tietystä ilmiöstä. Laadullisessa tutkimuksessa voidaan Kanasen (2021, 16-19) mukaan tutkia myös hyvin perusteellisesti kohteena olevaa ilmiötä, mutta tutkimuksen pohjalta ei voida tehdä yleistyksiä. Tutkimustulokset pätevät vain kyseisessä tapauksessa. (Kananen 2021, 16-19.) Tämä on tärkeää huomioida opinnäytetyön tuloksia tarkastellessa. Mikäli tutkimus toteutettaisiin ympärivuorokautisessa perhekuntoutusyksikössä uudelleen esimerkiksi vuoden päästä, haastatteluihin vastaisivat eri perheet, ja mahdollisesti myös eri työntekijät. Vastaukset ja niistä koostettu aineisto olisivat erilaisia. Jatko-tutkimuksena haastattelut vuoden päästä voisivat tuoda esille uuden vastaajajoukon näkemyksiä, ja näin ollen myös uusia kehittämisajatuksia. Ne voisivat olla hyödyllisiä tulevaisuudessa perhekuntoutuksen toimintaa kehitettäessä.

Haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina, mikä osoittautui hyväksi valinnaksi. Tuomen ja Sarajärven (2018, 86-88) mukaan teemahaastatteluissa haastattelijan on mahdollista tarkentaa ja syventää kysymyksiään vastausten pohjalta. Tämän tutkimuksen haastatteluissa näin usein tapahtuikin, ja palasimme monesti myös edellisiin kysymyksiin. Teemahaastattelussa on mahdollisuus keskustella melko vapaasti, vaikka haastattelun teemat ja tarkentavat kysymykset onkin valittu etukäteen, ja haastattelijan on syytä pitää ne mielessään. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 86-88.) Käytännössä tämä osoittautui ajoittain haastavaksi, koska haastateltavat kertoivat usein teemoista hyvin vuolaasti ja runsassanaisesti, ja saattoivat ajautua pois varsinaisesta aiheesta.

Haastatteluja tehdessä, ja etenkin analysointivaiheessa kävi ilmi, että haastattelun alussa esitetyt taustakysymykset eivät olisi olleet välttämättömiä. Niillä ei ollut merkitystä tulosten kannalta. Toisaalta haastatteluja tehdessä tuli kokemus, että taustakysymykset toimivat hyvänä alkuna ja virittäytymisenä keskusteluun. Kokonaisuutena haastattelut onnistuivat hyvin. Haastateltavien positiivinen asenne ja kokemus haastattelun tärkeydestä oli positiivinen yllätys. Haastatteluihin oli varattu riittävästi aikaa ja ne toteutettiin rauhallisessa tilassa. Eri-tyistä huomiota kiinnitettiin haastattelujen luottamuksellisuuteen ja haastateltavien anonyymiteetin säilymiseen. Näin haastateltavat pystyivät kertomaan vapaasti ajatuksistaan ilman pelkoa siitä, että yksittäisen haastateltavan voisi tunnistaa aineistosta.

Yksilöhaastattelut toimivat hyvin vanhempien ja henkilökunnan kohdalla, mutta lasten kohdalla olisi ryhmähaastattelu saattanut olla sopivampi. Osa lapsista koki vaikeaksi tulla yksin haastatteluun, ja haastattelut toteutettiin silloin sisaruksen tai vanhemman läsnä ollessa. Ryhmähaastattelussa lapset olisivat mahdollisesti rohkaisseet toinen toisiaan, ja tuoneet ehkä runsassanaisemmin näkemyksiään esille. Tällöin olisi kuitenkin ollut syytä arvioida, olisiko vastausten luotettavuus pysynyt samana kuin yksilöhaastatteluissa. Tuomen ja Sarajärven (2018, 162-164) mukaan luotettavuutta arvioitaessa on aina huomioitava, voidaanko vastauksia pitää rehellisinä, ja huomioitava myös ympäristötekijät, sekä aika- ja tilannesidonaisuus.

Henkilökunnan haastatteluissa tuli näkyviin ilmiö, jolloin tiettyihin kysymyksiin alkoi tulla hyvin samanlaisia vastauksia. Kyse oli saturaatiosta eli kylläntymisestä, jolloin voi päätellä aineistoa olevan riittävästi kasassa. Tuomen ja Sarajärven (2018, 97-99) mukaan aineisto alkaa silloin toistaa itseään, eivätkä tiedonantajat tuota enää tutkimusongelman kannalta mitään uutta tietoa. Tietty määrä aineistoa on riittänyt tuomaan esille sen teoreettisen peruskuvion, joka tutkimuskohteesta on mahdollista saada. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 97-99.)

10.2 Kehittämisajatukset ja jatkotutkimusaiheet

Aineiston perusteella perhekuntoutuksen henkilökunnalla oli hyvin erilaisia näkemyksiä osallisuuden käsitteestä. Tähän pohjautuu todennäköisesti myös henkilökunnan erilaiset kokemukset lasten ja nuorten osallisuuden toteutumisesta. Lisäksi erilaiset näkemykset vaikuttavat

siihen, millaista osallisuutta perhekuntoutuksessa haluttaisiin tavoitella. Perhekuntoutuksen henkilökunnan yhteinen jaettu näkemys kuitenkin oli, että lasten ja nuorten osallisuutta pitäisi parantaa. Henkilökunnalla oli siihen ideoita. Ennen kuin ideoita lähdetään toteuttamaan, olisi ensin pohdittava osallisuuden käsitettä työryhmän kesken. Työryhmän olisi hyödyllistä muodostaa yhteinen käsitys siitä, mitä lasten ja nuorten osallisuudella perhekuntoutuksessa tarkoitetaan, ja mihin halutaan pyrkiä.

Henkilökunta toi esille, että perhekuntoutuksen neuvotteluissa olisi kehitettävää, jotta lasten ja nuorten osallisuus niissä toteutuisi. Henkilökunta haluaisi lapset säännönmukaisesti mukaan neuvotteluihin ainakin osaksi aikaa. Keskusteltaessa esimerkiksi vanhempien terveys- tai parisuhdeasioista on lasten usein parempi jäädä näiden keskustelujen ulkopuolelle. Huomioitavaa on kuitenkin se, että haastatteluun osallistuneiden vanhempien mielestä he mieluummin jättäisivät lapset kokonaan neuvottelujen ulkopuolelle. Neuvottelukäytäntöjä pohtiessa onkin tärkeä miettiä sitä, miten neuvotteluja suunniteltaessa niistä puhutaan vanhempien kanssa. Onko vanhemmilla riittävää tietoa siitä, että lapsella on lain mukainen oikeus olla mukana keskustelemassa ja päättämässä omista asioistaan? Myös neuvottelun ajankohta ja sosiaalityöntekijän mahdollinen ajatus siitä keitä neuvotteluun kutsutaan, on syytä huomioida. Neuvottelukäytännöt, niiden kehittäminen ja erityisesti niiden toteutuminen pysyvästi olisivat hyödyllinen jatkotutkimusaihe ympärivuorokautisessa perhekuntoutusyksikössä.

Haastatteluun osallistuneiden vanhempien keskuudesta esille nousi yksi hyvin selkeä kehittämisajatus. Vanhemmat toivoivat yhteisiä ulkoiluja henkilökunnan kanssa, ja muutenkin enemmän ulkona tapahtuvaa toimintaa. On mielenkiintoista pohtia tämän hyvin yksinkertaisen toiveen taustalla olevia ajatuksia. Helposti voisi tulkita, että vanhemmat haluavat työntekijän mukaan ulkoiluun, jotta olisi enemmän silmäpareja lapsia seuraamassa tai käsipareja auttamassa. Näin vanhemmat saisivat apua käytännön asioihin, ja pääsisivät ehkä itse helpommin. Eräs haastattelemani vanhempi sanoi kuitenkin jotain, joka vei pohdinnan uudelle tasolle. Vanhempi kertoi, kuinka he olivat lapsensa ja osaston toisen perheen kanssa olleet ulkona perhekuntoutuksen pihalla silittelemässä vierailulle tulleita kaverikoiria. Vanhempi sanoi, että olisi ollut kivaa, jos joku ohjaajakin olisi tullut mukaan ulos. Koirat olivat olleet ihania ja siellä oli ollut mukavaa.

Vanhemman toiveessa taisi pohjimmiltaan olla kyse jaetusta ilosta. Siitä, että on tehty valinta osallistua johonkin mukavaan tilanteeseen, jossa koetaan iloa yhdessä. Vanhempi olisi halunnut jakaa tämän hyvän hetken henkilökunnan kanssa. Vanhempi olisi halunnut perheensä kokevan yhteistä iloa jonkun kanssa. Yhteisöllisyys ja vuorovaikutus liittyvät vahvasti osallisuuteen. Pajulammin (2014, 141-142) mukaan osallisuus voidaan nähdä myös yhteisöllisenä elementtinä, jossa ympäristöllä on merkitystä. Osallisuus vaatii toteutuakseen myös sen mahdollistavan yhteiskunnan ja ympäristön. (Pajulammi 2014, 141-142.)

Opinnäytetyön työelämäkumppani on ollut koko opinnäytetyöprosessin ajan kiinnostunut tutkimuksen vaiheiden etenemisestä, ja kokenut tutkimuksen hyödylliseksi työelämän ja perhekuntoutusyksikön toiminnan kehittämisen kannalta. Työelämäkumppanin pyynnöstä tutkimuksen tuloksia on esitelty työyksikön kehittämispäivässä, ja aineistossa esille nousseita kehittämissuhteita tullaan hyödyntämään toiminnan suunnittelussa ja kehittämisessä. Tutkimus on koettu työyhteisössä tarpeelliseksi, ja esille on noussut myös yleinen kysymys siitä, onko nyt loppujen lopuksi lasten ja nuorten osallisuutta yksikössämme riittävästi vai liian vähän. Yksisanaista, tai edes kovinkaan lyhyttä vastausta kysymykseen ei ole. Vaikka osallisuuteen voidaan aina panostaa tai pyrkiä, on kuitenkin hyväksyttävä sen olevan aina subjektiivinen ja tunneperäinen kokemus.

Lähteet

- Flöjt, A. 2000. Tunnetko olevasi osallinen eli mitä osallisuus on? Jyväskylän yliopisto. Liikunnan sosiaalityöiden laitos. Nuorisotutkimusseuran julkaisu. Viitattu 10.5.2023. https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/flojt_anu.pdf
- Halme, I-A. 2020. Nuorten osallisuus lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Suunnitelma osallisuuden vahvistamisesta Jyväskylän lastensuojelun avohuollon sosiaalityössä. Opinnäyte-työ. LAB-ammattikorkeakoulu. Viitattu 30.5.2023. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/348662/Halme_Ida-Annika.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Halme, N., Vuosisalmi, M., Perälä, M-L. 2014. Tuki, osallisuus ja yhteistoiminta lasten ja perheiden palveluissa. Tampere: Juvenes Print.
- Hotari, K-E., Oranen, M. & Pösö, T. 2013. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, M.(toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4. painos. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 29.4.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104421/URN_ISBN_978-952-245-853-7.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Hyvärinen, S. & Pösö, T. (toim.) 2018. Lasten haastattelu lastensuojelussa. Jyväskylä: PS-kustannus.
- InfoFinland.fi. 2023. Lasten ja nuorten oikeudet ja velvollisuudet. Helsingin kaupunki. Viitattu 13.5.2023. <https://www.infofinland.fi/fi/family/children/childrens-and-youths-rights-and-obligations>
- Isola, A-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. THL:n työpaperi 33/2017. Viitattu 13.1.2023. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1
- Juuti, J. & Touhonen J. 2019. Lasten ja nuorten osallisuus sijaishuollon yksikössä. Opinnäyte-työ. Laurea-ammattikorkeakoulu. Viitattu 30.5.2023. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/173824/ONT%20Juuti%20Jenna%20ja%20Touhonen%20Jenni.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Jyväskylän yliopisto 2021. Laadullinen tutkimus. Viitattu 13.12.2022. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/laadullinen-tutkimus>
- Kallinen, K. & Pirkainen, H. 2022. Lasten ja nuorten tutkimushaastattelu. Helsinki: Gaudeamus.

Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja. Tampere: Juvenes Print.

Kara, H. & Tuomikoski, T. 2022. Vanhempien kokemuksia perhekuntoutuksesta. Opinnäytetyö. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Viitattu 30.5.2023. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/751119/Kara_Tuomikoski.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Karlsson, L. & Karimäki, R. (toim.) 2012. Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura.

Kostamo, P., Airaksinen, T. & Vilka, H. 2022. Kirjoita itsesi asiantuntijaksi -opas toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Helsinki: Art House.

Kuula, A. 2011. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. E-kirja. Tampere: Vastapaino.

Lastensuojelulaki 417/2007. Viitattu 13.12.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Leemann, L., Kuusio, H. & Hämäläinen R-M. 2015. Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke. (Sokra). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 10.5.2023. https://thl.fi/documents/966696/3775621/Tietopaketti_Sosiaalinen_Osallisuus.pdf/4bc56a65-8eb2-41c3-87b8-0cd963a2c600

Nuorisolaki 1285/2016. Viitattu 3.1.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20161285>

Pajulammi, H. 2014. Lapsi, oikeus ja osallisuus. Helsinki: Talentum.

Perhekuntoutuksen omavalvontasuunnitelma 2018. Sosiaali- ja terveystoimiala. Perhe- ja sosiaalipalveluiden omavalvontasuunnitelmat. Helsingin kaupunki. Viitattu 29.4.2023. <https://www.hel.fi/static/sote/omavalvontasuunnitelmat/peso/perhekuntoutus.pdf>

Perustuslaki 731/1999. Viitattu 10.5.2023. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#P6>

Sosiaali- ja terveysministeriö 2023. Osallisuuden edistäminen. Viitattu 10.5.2023. <https://stm.fi/osallisuuden-edistaminen>

Stenvall, E. 2020. Osallisuutta ja osallistumista. Osa 1: Osallisuuden lähtökohdat kansallisessa lapsistrategiassa. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:27. Viitattu 13.1.2023. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162410/STM_2020_27_r.pdf?sequence=1&isAllowed=y

THL 2023a. Lastensuojelun käsikirja. Mitä on lastensuojelu? Viitattu 13.5.2023.

<https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu>

THL 2023b. Lastensuojelun käsikirja. Lastensuojelun avohuolto. Viitattu 10.2.2023.

<https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-avohuolto/lastensuojelun-avohuollon-tukitoimet/perhekuntoutus>

Toivonen, R. 2019. Lapsi mukaan päätöksentekoon: [REDACTED] kaupungin perhekuntoutuksen käytäntöjen kehittäminen. Opinnäytetyö. Metropolia. Viitattu 13.5.2023.

<https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/161429/Oppari%20Valmis.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Viitattu 3.2.2023.

https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarviointin_ohje_2020.pdf

Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2021. Hyvä tieteellinen käytäntö. Viitattu 13.12.2022.

<https://tenk.fi/fi/tiedevilppi/hyva-tieteellinen-kaytanta-htk>

Unicef 2022. Lapsen oikeuksien sopimus. Viitattu 13.12.2022. <https://www.unicef.fi/tyomme/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-sopimus/lapsen-oikeuksien-sopimus-tiivistettyna/>

Valtioneuvosto 2022. Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote. Lastensuojelun kokonaisuudistuksen tavoitteena on turvata lasten hyvinvointi ja kehitys. Viitattu 13.1.2023. <https://valtioneuvosto.fi/-/1271139/lastensuojelun-kokonaisuudistuksen-tavoitteena-on-turvata-lasten-hyvinvointi-ja-kehitys>

Vuori, J. 2022. Laadullinen sisällönanalyysi. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 29.4.2023. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleisetanalyysitavat/laadullinen-sisallanalyysi/>

Julkaisemattomat

Ympäri vuorokautisen perhekuntoutuksen esite 2023.

Ympäri vuorokautisen perhekuntoutuksen prosessikaavio 2022.

Kuviot

Kuvio 1: Osallisuuden ulottuvuudet (mukaillen Thomas 2002)	12
Kuvio 2: Lapsen osallisuuden portaat (mukaillen Horelli 1994)	15
Kuvio 3: Laadukas lastensuojelu (mukaillen Perhekuntoutuksen omavalvontasuunnitelma 2018)	18

Taulukot

Taulukko 1: Esimerkki aineiston luokittelusta ja pelkistämisestä	25
Taulukko 2: Aineiston luokittelu.....	26

Liitteet

Liite 1: Tutkimushenkilötiedote lapsille ja nuorille.....	50
Liite 2: Tutkimushenkilötiedote vanhemmille.....	51
Liite 3: Tutkimushenkilötiedote henkilökunnalle.....	53
Liite 4: Suostumus tutkimukseen osallistumisesta / vanhemmat.....	55
Liite 5: Suostumus tutkimukseen osallistumisesta / henkilökunta.....	56
Liite 6: Teemahaastattelurunko.....	57

Liite 1: Tutkimushenkilötiedote lapsille ja nuorille

Hei!

Olemme perhekuntoutuksessa kiinnostuneita siitä, miten lapset ja nuoret huomioidaan kaikessa perhekuntoutuksen toiminnassa. Haluaisimme, että lapset ja nuoret voisivat osallistua mahdollisimman paljon perhekuntoutuksen suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Haluaisitko olla mukana kertomassa mitä sinä ajattelet näistä asioista, ja antaa perhekuntoutuksen työntekijöille uusia ideoita? Haluaisin haastatella juuri sinua, koska olet perheesi kanssa perhekuntoutuksessa asiakkaina. Saat itse päättää, haluatko osallistua.

Sovin yhdessä vanhempiesi ja sinun kanssasi yhden tapaamiskerran, joka tapahtuu perhekuntoutuksen tiloissa kuntoutusjakson aikana. Tapaamisella juttelemme, ja sinä voit samalla piirtää, askarrella tai leikkiä, jos haluat. Tapaaminen kestää noin tunnin ajan, mutta voimme lopettaa aikaisemminkin, jos haluat. Nauhoitan yhteisen keskustelumme, mutta ääninauhoite jää vain minun käyttöni. Haastattelu on osa opinnäytetyötäni Laurea Ammattikorkeakoulun sosionomi AMK-tutkinnon opinnoissani. Valmis opinnäytetyö tulee olemaan luettavissa sähköisessä muodossa Theseus -tietokannassa (www.theseus.fi).

Yhteisen jutteluhetkemme kautta kerään tietoa siitä, miten perhekuntoutuksessa voitaisiin entistä paremmin huomioida lapsia ja nuoria, ja tehdä heille tärkeitä asioita. Minusta olisi mukava tavata sinut ja kuulla sinun mielipiteitäsi ja ajatuksiasi perhekuntoutuksesta. Tervetuloa mukaan!

Jos sinulle tulee jotain kysyttävää, vastaan mielelläni kaikkiin kysymyksiin.

Terveisin

Katri Kaunisto

Ohjaaja, ympärivuorokautinen perhekuntoutus

Sosionomi AMK -opiskelija, Laurea Ammattikorkeakoulu

katri.kaunisto@hel.fi

Liite 2: Tutkimushenkilötiedote vanhemmille

Hyvä vanhempi,

Kutsun lapsesi ja sinut mukaan kehittämään perhekuntoutuksen toimintaa. Olemme kiinnostuneita siitä, miten lapset, nuoret ja vanhemmat kokevat lasten osallisuuden toteutuvan perhekuntoutuksessa. Haluaisimme kuulla mielipiteitänne siitä, miten lapset ja nuoret tällä hetkellä osallistuvat perhekuntoutuksen suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. Miten lapset ja nuoret huomioitaisiin mahdollisimman hyvin perhekuntoutuksessa? Kuulemme mielellämme sinun ja lapsesi mielipiteitä ja näkemyksiä. Olette valikoituneet mukaan tähän tutkimukseen, koska olette asiakkaina perhekuntoutuksessa tutkimuksen tekoaikana.

Haluaisin tavata sinua ja lastasi yksilohaastatteluissa, kumpaakin erikseen. Tapaamiset tapahtuvat perhekuntoutuksen tiloissa kuntoutusjaksonne aikana. Haastattelut ovat teemahaastatteluja, joissa saatte kertoa haastattelun teemoista vapaamuotoisesti keskustellen. Samalla voi leikkiä, piirtää tai askarrella, miten lapsi haluaa. Haastattelun teemat ovat: 1. Arki perhekuntoutuksessa. 2. Perhekuntoutuksen työskentely. 3. Neuvottelut ja tulevaisuus. Tutkimuksessa haastatellaan myös perhekuntoutuksen henkilökuntaa.

Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista, ja haastattelun voi halutessaan keskeyttää milloin tahansa ilman perusteluja. Myös lapsella on oikeus kieltäytyä tai keskeyttää haastatteluun osallistuminen. Haastatteluun osallistuminen tai siitä kieltäytyminen ei vaikuta millään tavalla asiakkuuteenne tai palveluihinne lastensuojelussa tai perhekuntoutuksessa. Haastatteluun varataan aikaa noin tunti, ja se nauhoitetaan. Ääninauhoitteen käsittelemiseen ei käytetä ulkopuolisia henkilöitä, ja aineisto tuhotaan työn valmistuttua syksyllä 2023. Aineistoa käsittelee tutkimuksen kaikissa vaiheissa vain opinnäytetyön tekijä, eikä mitään tietoja siirretä ulkomaille. Sinua tai lastasi ei voi tunnistaa aineistosta jälkikäteen, ja raporttiin ei kerätä tunnistetietoja. Haastattelussa kysytään taustatietoina lapsen ikää, sekä sitä, kuinka kauan olette haastattelun ajankohtana olleet perhekuntoutuksessa. Kaikki haastatteluaineistot säilytetään lukitussa kaapissa, ja sähköiset aineistot salasanan takana hyvää ja eettistä tutkimustapaa noudattaen.

Haastattelu on osa opinnäytetyötäni Laurea Ammattikorkeakoulun sosionomi AMK-tutkinnon opinnoissani. Opinnäytetyösuunnitelma on hyväksytty Laureassa 19.1.2023 ja tutkimuslupa on myönnetty Helsingin kaupungilta 21.2.2023. Valmis työ tulee olemaan luettavissa sähköisessä muodossa Theseus -tietokannassa (www.theseus.fi).

Ohessa on suostumuslomake, jonka tarvitsen sinulta ja lapseltasi ennen haastattelun suorittamista. Pyydän, että lapselta itseltään kysytään vapaaehtoista suostumusta osallistua haastatteluun.

Jos sinulle tuli mieleen kysymyksiä tai jokin asia jäi epäselväksi, kerron mielelläni lisää tästä tutkimuksesta ja opinnäytetyöstäni.

Ystävällisin terveisin

Katri Kaunisto

ohjaaja, ympärivuorokautinen perhekuntoutus

Sosionomi AMK -opiskelija, Laurea Ammattikorkeakoulu

katri.kaunisto@hel.fi

Liite 3: Tutkimushenkilötiedote henkilökunnalle

Hyvä perhekuntoutuksen työntekijä,

Teen opinnäytetyöni aiheesta ”Lapsen ja nuoren osallisuus perhekuntoutusyksikössä”. Opinnäytetyöni teen laadullisena tutkimuksena, ja siihen sisältyy haastatteluja perhekuntoutuksen lapsille, nuorille, vanhemmille ja henkilökunnalle. Opinnäytetyössäni tutkin, miten nämä edellä mainitut tahot kokevat lasten ja nuorten osallisuuden toteutuvan tällä hetkellä ympäri-vuorokautisessa perhekuntoutuksessa. Haastattelujen jälkeen analysoin haastattelumateriaalin ja vertailen sisältöä. Tulosten pohjalta on mahdollista laatia kehittämissuhteita lasten ja nuorten osallisuuden vahvistamiseksi perhekuntoutuksen työskentelyn aikana.

Kutsun sinut yksilöhaastatteluun. Olet valikoitunut mukaan tutkimukseen, koska työskentelet perhekuntoutuksessa tutkimuksen tekoajaksi. Haastattelu on teemahaastattelu, jossa saat kertoa haastattelun teemoista vapaamuotoisesti keskustellen. Haastattelun teemat ovat: 1. Lapsen arki perhekuntoutuksessa. 2. Omaohjaaja -työskentely ja neuvottelut. 3. Osallisuus.

Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista, ja haastattelun voi halutessaan keskeyttää milloin tahansa ilman perusteluja. Haastattelu tehdään työajalla perhekuntoutuksen tiloissa ajoittuen niin, että se ei haittaa perhekuntoutuksen työskentelyä. Haastatteluun varataan aikaa noin tunti, ja se nauhoitetaan. Ääninauhon käsittelyyn ei käytetä ulkopuolisia henkilöitä, ja aineisto tuhoetaan työn valmistuttua syksyllä 2023. Sinua ei voi tunnistaa aineistosta jälkikäteen, ja raporttiin ei kerätä tunnistetietoja. Haastattelussa kysytään taustatietoja ammattinimikettäsi sekä työskentelyaikaasi perhekuntoutuksessa. Kaikki haastatteluaineistot säilytetään lukitussa kaapissa ja sähköiset aineistot salasanan takana hyvää ja eettistä tutkimustapaa noudattaen. Aineistoa käsittelee tutkimuksen kaikissa vaiheissa vain opinnäytetyön tekijä, eikä mitään tietoja siirretä ulkomaille.

Opinnäytetyöni on osa Laurea Ammattikorkeakoulun sosionomi AMK-tutkinnon opintojani. Opinnäytetyösuunnitelma on hyväksytty Laureassa 19.1.2023 ja tutkimuslupa on myönnetty Helsingin kaupungilta 21.2.2023. Valmis työ tulee olemaan luettavissa sähköisessä muodossa Theseus -tietokannassa (www.theseus.fi).

Ohessa on suostumuslomake, jonka tarvitsen sinulta ennen haastattelun suorittamista.

Jos sinulle tuli mieleen kysymyksiä tai jokin asia jäi epäselväksi, kerron mielelläni lisää tästä tutkimuksesta ja opinnäytetyöstäni.

Ystävällisin terveisin

Katri Kaunisto

ohjaaja, ympärivuorokautinen perhekuntoutus

Sosionomi AMK -opiskelija, Laurea Ammattikorkeakoulu

katri.kaunisto@hel.fi

Liite 4: Suostumus tutkimukseen osallistumisesta / vanhemmat

Olen saanut, lukenut ja ymmärtänyt Helsingin kaupungin lastensuojelun ympärivuorokautisessa perhekuntoutuksessa tehtävän lasten ja nuorten osallisuutta koskevan tutkimuksen tutkimushenkilötiedotteen. Tiedotteesta on tullut ilmi tutkimuksen tarkoitus, sekä tietojen keräämisen menetelmä, ja niiden käsittelyyn ja säilytykseen liittyvät asiat. Minulla on ollut mahdollisuus saada tutkimuksesta ja siihen liittyvästä teemahaastattelusta lisätietoja suullisesti.

Ymmärrän, että haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista, ja voin keskeyttää sen milloin tahansa perustelematta. Mikäli lapseni osallistuu haastatteluun, ymmärrän että se on lapselle vapaaehtoista, ja hän voi keskeyttää sen milloin tahansa perustelematta. Keskeytyksestä ilmoitan tutkimuksen ja opinnäytetyön tekijälle Katri Kaunistolle kirjallisesti tai suullisesti. Tätä suostumusta tehdään kaksi kappaletta. Toinen jää minulle ja toinen opinnäytetyön tekijälle, joka tuhoaa asiakirjan opinnäytetyön valmistumisen jälkeen.

Lapsen nimi:

Olen kysynyt ja saanut lapseltani vapaaehtoisen suostumuksen haastatteluun. Kyllä / ei (ympyröi valitsemasi vaihtoehto)

Annan vapaaehtoisen suostumukseni omaan haastatteluuni. Kyllä / ei (ympyröi valitsemasi vaihtoehto)

Mikäli lapseni on antanut suostumuksensa, vahvistan allekirjoituksellani suostumukseni lapseni vapaaehtoiseen haastatteluun.

Päivämäärä ja paikka

Suostumuksen antajan allekirjoitus ja nimenselvennys

Päivämäärä ja paikka

Suostumuksen vastaanottajan allekirjoitus ja nimenselvennys

Katri Kaunisto

katri.kaunisto@hel.fi

Liite 5: Suostumus tutkimukseen osallistumisesta / henkilökunta

Olen saanut, lukenut ja ymmärtänyt Helsingin kaupungin lastensuojelun ympärivuorokautisessa perhekuntoutuksessa tehtävän lasten ja nuorten osallisuutta koskevan tutkimuksen tutkimushenkilötiedotteen. Tiedotteesta on tullut ilmi tutkimuksen tarkoitus, sekä tietojen keräämisen menetelmä, ja niiden käsittelemiseen ja säilytykseen liittyvät asiat. Minulla on ollut mahdollisuus saada tutkimuksesta ja siihen liittyvästä teemahaastattelusta lisätietoja suullisesti.

Ymmärrän, että haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista, ja voin keskeyttää sen milloin tahansa perustelematta. Keskeytyksestä ilmoitan tutkimuksen ja opinnäytetyön tekijälle Katri Kaunistolle kirjallisesti tai suullisesti. Tätä suostumusta tehdään kaksi kappaletta. Toinen jää minulle ja toinen opinnäytetyön tekijälle, joka tuhoaa asiakirjan opinnäytetyön valmistumisen jälkeen.

Suostun osallistumaan tutkimukseen vapaaehtoisesti.

Päivämäärä ja paikka

Suostumuksen antajan allekirjoitus ja nimenselvennys

Päivämäärä ja paikka

Suostumuksen vastaanottajan allekirjoitus ja nimenselvennys

Katri Kaunisto

katri.kaunisto@hel.fi

Liite 6: Teemahaastattelurunko

Kysymykset lapsille ja nuorille

Taustakysymykset: -Minkä ikäinen olet?

-Milloin tulit perheesi kanssa perhekuntoutukseen

1. Teema: Arki perhekuntoutuksessa

-Millaista on asua perhekuntoutuksessa?

-Mitä olet tehnyt perhekuntoutuksessa?

-Miten olet vaikuttanut niihin asioihin, mitä perhekuntoutuksessa tehdään?

-Mihin asioihin voit vaikuttaa, mihin et voi vaikuttaa?

-Miten olet käynyt koulussa, harrastuksissa tai tavannut kavereita?

2. Teema: Perhekuntoutuksen työskentely

-Kuka on sinun ja perheesi omaohjaaja?

-Mitä olet tehnyt tapaamisissa omaohjaajan tai toimintaterapeutin kanssa?

-Kuka päätti mitä tehdään?

-Millä tavalla perhekuntoutuksen työntekijät kysyvät sinun mielipidettäsi?

-Miten mielipiteesi otetaan huomioon?

-Miten perhekuntoutuksen työntekijät ovat auttaneet sinua ja perhettäsi?

3. Teema: Neuvottelut ja tulevaisuus

-Millä tavalla olet osallistunut perhekuntoutuksessa perheesi neuvotteluihin?

-Mitä haluaisit muuttaa perhekuntoutuksen toiminnassa?

-Miten ajattelet perhekuntoutuksen vaikuttavan perheenne elämään?

Kysymykset vanhemmille

Taustakysymykset: -Minkä ikäisiä lapsia sinulla on?

-Milloin perheenne tuli perhekuntoutukseen?

1. Teema: Lapsen arki perhekuntoutuksessa

-Miten lapsesi on kokenut perhekuntoutuksessa asumisen?

-Miten perhekuntoutuksen toiminnassa ja rakenteissa huomioidaan lapset?

-Mihin asioihin lapset voivat perhekuntoutuksessa vaikuttaa ja mihin eivät?

-Miten lapsesi arki on muuttunut perhekuntoutuksessa?

2. Teema: Perhekuntoutuksen työskentely

- Mitä osallisuus käsitteenä sinulle tarkoittaa?

-Tietääkö lapsesi, kuka on perheenne omaohjaaja?

-Mitä lapsesi on tehnyt tapaamisissa ohjaajan/toimintaterapeutin kanssa?

-Miten lapsesi on voinut vaikuttaa tapaamisten sisältöön?

-Miten perhekuntoutuksessa kysytään ja huomioidaan lasten mielipiteitä?

3. Teema: Neuvottelut ja tulevaisuus

-Miten lapsesi on osallistunut tai ollut tietoinen perhekuntoutuksen neuvotteluista?

-Mitä haluaisit muuttaa perhekuntoutuksessa lasten näkökulmasta?

-Miten ajattelet perhekuntoutuksen vaikuttavan perheenne elämään?

Kysymykset henkilökunnalle (ohjaajat, toimintaterapeutti, sairaanhoitaja, psykologi)

Taustakysymykset: -Ammattinimikkeesi ja kuinka kauan olet työskennellyt perhekuntoutuksessa?

1. Teema: Lasten arki perhekuntoutuksessa

-Millä tavalla perhekuntoutuksen toiminnassa ja rakenteissa otetaan lapset huomioon?

-Miten ajattelet lasten kokevan asumisen perhekuntoutuksessa?

-Mihin asioihin lapset voivat ja mihin eivät voi vaikuttaa perhekuntoutuksessa?

2. Teema: Omaohjaaja-työskentely

-Oletko tavannut omaohjattavan perheesi lapsia ilman vanhempia?

-Mitä olette tehneet tapaamisilla?

-Miten lapsi on saanut vaikuttaa tapaamisten sisältöön?

-Miten hyvin perhekuntoutuksen lapset tietävät perheensä omaohjaajan?

-Miten otat työssäsi lasten mielipiteet huomioon, ja mikä siihen vaikuttaa?

3. Teema: Osallisuus ja neuvottelut

-Miten neuvotteluissa huomioidaan lasten osallisuus?

-Mitä osallisuus käsitteenä sinulle tarkoittaa?

-Mitä lastensuojelulaki määrittää osallisuudesta?

-Miten perhekuntoutuksen lapset voivat vaikuttaa osallisuuteensa?

-Miten perhekuntoutuksessa toteutuu lasten osallisuus?

-Mitä haluaisit muuttaa perhekuntoutuksessa lasten näkökulmasta?

Kysymykset esihenkilölle ja vastaavalle ohjaajalle

Taustakysymykset: -Ammattinimikkeesi ja kauanko olet työskennellyt perhekuntoutuksessa?

1. Teema: Lasten arki perhekuntoutuksessa

-Mihin asioihin lapset voivat ja mihin eivät voi perhekuntoutuksessa vaikuttaa?

-Millä tavalla lapset huomioidaan rakenteissa ja toiminnoissa?

-Miten ajattelet lasten kokevan asumisen perhekuntoutuksessa?

2. Teema: Omaohjaaja-työskentely ja neuvottelut

-Miten omaohjaaja-työskentelyä tulisi toteuttaa?

-Miten lasten osallistuminen neuvotteluihin pitäisi toteuttaa?

-Minkä ikäinen lapsi voisi osallistua neuvotteluihin?

3. Teema: Osallisuus

-Mitä osallisuus käsitteenä sinulle tarkoittaa?

-Mitä lastensuojelulaki määrittää osallisuudesta?

-Miten perhekuntoutuksen lapset voivat vaikuttaa osallisuuteensa?

-Miten perhekuntoutuksessa toteutuu lasten osallisuus?

-Mitä haluaisit muuttaa perhekuntoutuksessa lasten näkökulmasta?